

UDK 316

ISSN 1840-1538

СОЦИОЛОШКИ ГОДИШЊАК

ЧАСОПИС СОЦИОЛОШКОГ ДРУШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

БРОЈ 14

СОЦИОЛОШКИ ГОДИШЊАК: - пишу: Лазо Ристић, Немања
Ђукић, Дејана Радовановић-Шаренац, Амила Таљановић, Биљана
Милошевић Шошо, Бисерка Кошарац

ДЕЦЕМБАР 2019

У финансирању часописа учествује Министарство
за науку и технологију Републике Српске

Социолошко друштво Републике Српске уписано
је у Регистар издавача Републике Српске под
редним бројем 212

СОЦИОЛОШКИ ГОДИШЊАК

број 14

СОЦИОЛОШКИ ЧАСОПИС

Издавач

Социолошко друштво Републике Српске

За издавача

Рајко Куљић

Редакција

Ранка Перић Ромић – Универзитет у Бањој Луци, Рајко Куљић
– Универзитет у Источном Сарајеву, Божо Милошевић –
Универзитет у Новом Саду, Лазо Ристић - Универзитет у Бањој
Луци, Бисерка Кошарац – Универзитет у Источном Сарајеву,
Кјел Магнусон – Универзитет у Упсали, Драгутин Чегар,
Миле Вукајловић - Универзитет у Источном Сарајеву, Маја
Куљић - Универзитет у Источном Сарајеву, Душко Трнинић -
Универзитет у Бањој Луци

Главни и одговорни уредник

Ранка Перић Ромић

Секретар редакције

Милица Шиљак

Техничка и компјутерска припрема

Миле Вукајловић

Штама

“Dis-Companу” д.о.о. Пале

Тираж

200 примјерака

Социолошки годишњак излази једном годишње

Адреса редакције:

Алексе Шантића 1, 71420 Пале

www.sociolog.rs -- drustvo@sociolog.rs

Лазо Ристић^[1]

Универзитет у Бањој Луци
Факултет политичких наука
Босна и Херцеговина

Оригиналан научни рад

UDK: 316.323

ПРАГМАТИЧКА КОНЦЕПЦИЈА ДРУШТВЕНЕ РЕКОНСТРУКЦИЈЕ

Резиме: У овом раду аутор разматра друштвене промјене са гледишта прагматичкој перспективи. У фокусу истраживања је концепција Џона Дјуија о друштвеној реконструкцији. Његова полазна теза је да друштвене промјене пребаја довести до усклађивања традиције и иновације. Познавање наслијеђа из прошлости ипосредно је да не би дошло до прекида веза садашњости и прошлости. Дакле, прошлости се користи за усмјеравање садашње кретања. Зато са гледишта прагматизма за друштвене промјене није ипосредна друштвена револуција. Не може се вјеровати у револуционарну политичку снагу која би стварно могла преуредити друштво. По Дјуијевој теоријској концепцији континуитет живота у оквиру заједнице остварује се захваљујући васпитању. Ово схватање може се кријиковати као кључни фактор друштвене реконструкције. Међутим, не може се неирати као фактор реконструкције који ипак има одређени утицај, те је у том смислу Дјуијева концепција значајна и са гледишта наших друштвених промјена. Ако је васпитање, између осталог, средство друштвене промјене онда се наше друштво налази у великим тежиоћама. Осим тога, оштежано је усклађивање традиције и иновације из историјског разлога што је у нашем друштву на дјелу традиционализам и ретрадиционализација.

Кључне речи: друштвена промјена, друштвена револуција, друштвена реконструкција, васпитање, традиција, иновација.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Прагматизам се може сматрати као специфично и контроверзно америчко мишљење. Ричард Рорти тврди да је прагматизам „потпуно неодређен и двосмислен термин. Он се обично односи на скуп учења о значењу и истини која су заједничка Чарлсу Сандерсу Персу, Виљему Џејмсу и Џону Дјуију. Ипак су ова три велика филозофа имала различита интересовања и били посвећени врло различитим областима. Употреба заједничког термина `прагматизам` је у извесној мери начин наметања вештачког јединства у историји филозофије.“ (Рорти, 1992:

[1] risticlazo@yahoo.com

39) У нашој теоријској мисли прагматички приступ био је обезвријеђен. Какав је однос према прагматизму најбоље показује Слободан Симовић у предговору Рортијевој књизи „Консеквенце прагматизма“. Симовић скреће пажњу на тврдњу да „се прагматизам данас налази у парадоксалној ситуацији. Модерној свести његове консеквенце биле су најчешће потпуно настране и неприхватљиве. Људима постмодерне цивилизације оне су, како се чини, сасвим непотребне. Поништавајући метатеоријску претензију епистемологије, прагматизам неминовно поништава и разлоге сопственог постојања.“ (Рорти, 1992: 11). Велике разлике у одређивању прагматизма условљене су разликама торијских концепција код утемељивача прагматизма. Зато се свака расправа о прагматизму мора носити са проблемом да у оквиру прагматизма постоје различите теоријске струје које су код многих питања супротстављене. Чини нам се да би у нашим условима било корисно да се размотри прагматичка концепција Џона Дјуија.

Дјуијев полазни став је да су теорије оруђа за усмјеравање дјеловања и да је ширење практичније интелигенције кључ за рјешавање друштвених сукоба. Полазећи од овог става за наша разматрања од посебног значаја је концепција друштвене реконструкције коју је развио Џон Дјуи. У ранијим периодима он је код нас био изложен критици, па чак и потпуном одбацивању. Зашто код нас нису били погодни услови за прихватање Дјуијевих идеја? Основни друштвени услов за прихватање Дјуијевих идеја је стабилно демократско друштвено уређење. Осим тога, утицај Дјуијевих идеја различит је у друштвеним наукама. Код нас се, прије свега, може говорити о утицају на педагоге. На примјер, прије Другог свјетског рата видљив је утицај на Војислава Младеновића и Вићентија Ракића. Послије тога Дјуи се до шесдесетих година готово и не помиње. Затим слиједи период када се почињу стварати повољнији услови за прихватање Дјуијевих идеја. На примјер, Миладин Животић за Дјуија каже да „је несумњиво најзначајнији амерички мислилац и један од најзначајнијих мислилаца савременог света, због оригиналности својих идеја, због утицаја који је вршио на савремена филозофска, логичка, етичка, политичка и друга учења.“ (Животић, 1966: 9) У фокусу Дјуијеве пажње је истраживање друштвеног напретка са циљем рјешавања највећих друштвених проблема. По његовом схватању друштвени напредак може се остварити примјеном метода испитивања као главног оруђа за рјешавање друштвених проблема. Дјуи за овај метод каже да је скраћени назив за све познате методе посматрања, експеримената и промишљеног доказивања. Главну заслугу за откриће овог метода Дјуи приписује Бекону. Метод испитивања омогућио је велики напредак посебно у индустрији и пољопривреди. Тако су створене могућности цијелом човјечанству за срећнији и богатији живот. Али, намеће се питање зашто је послије

примјене метода испитивања већи дио човјечанства постао жртва новог зла. Дошло је до бруталне експлоатације човјека и природе. По Дјуијевом мишљењу то се десило зато што су остале старе друштвене институције које не одговарају новом времену. У таквој ситуацији намеће се потреба за друштвеним промјенама. По Дјуијевом схватању основно средство за друштвене промјене је васпитање.

КОНТИНУИТЕТ ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ

Дјуи у својој студији „Школа и друштво“ расправља о новом васпитању које је повезано са ширим промјенама у друштву. Васпитање је дио цјелокупне друштвене еволуције и као такво заслужује посебну пажњу. Зато би школа требала постати једна од средишњих установа у модерном друштву која може да покрене отклањање економских противрјечности. Дакле, Дјуи је наглашавао потребу за превазилажењем традиционалне школе као безкорисне. За Дјуија је постојећа школа расипање људског живота док су дјеца у школи, а када је заврше то расипање и даље се наставља због изопачене стручне спреме. Дјуи тврди да је друштвени живот ушао у коријените промјене а пошто васпитање има животни значај то и оно мора бити потпуно преображено. Тако се остварује континуитет живота у оквиру заједнице захваљујући васпитању. Човјек као појединац рађа се без идеја, вјеровања, знања језика итд. Зато друштво опстаје захваљујући преношењу предања. Ако би престало ово преношење поново би настало дивљаштво. „Млада људска бића се по својим изворним способностима једва могу поредити са младунчади много нижих животиња, па и снагу за физичко одржавање морају да стекну под туђим старатељством.“ (Дјуи, 1971: 7) Зато је васпитање за друштвени живот исто што је прехрањивање и размножавање за физиолошки живот. Непрестано обнављање друштва омогућено је кроз преношење идеја а школа је средина која је створена с циљем да утиче на моралне и духовне особине. У ширем смислу васпитање се може бити ретроспективно и проспективно. То значи да се може схватити као процес којим се будућност прилагођава прошлости или да се прошлост користи као средство за развијање будућности. Према ретроспективној теорији васпитање није процес развитка који се дешава изнутра. Васпитање се остварује путем уграђивања нечега у дух споља. Недостатак овог гледишта је занемаривање чињенице да у људском бићу постоје специфичне функције које се развијају у додиру са средином. Ако се од васпитања очекује преображавање квалитета искуства тада се може поставити питање на који се начин то постиже. Дјуи сматра да се то постиже дејством друштвене средине. Наравно, ово је врло уопштена тврдња. Дјуи се не упушта у конкретније анализе и остаје на тврдњи да се „биће које је повезано са другим бићима не може бавити неком дјелатношћу не

обраћајући пажњу на активност других“. (Дјуи, 1971: 7) При томе подразумева да друштвену средину чине све дјелатности њених чланова, које су повезане са извођењем радње било кога од њих. У даљем разматрању Дјуи поставља питање да ли ће било која друштвена средина обављати посао васпитања или ће се формирати посебна друштвена средина. Очигледно је да је ријеч о школи као друштвеној средини која је створена да утиче на формирање моралних особина својих чланова. То се десило када је друштво постало сложеније и када настаје потреба да се „одстрани, колико је то могуће, утицај безвредних црта постојеће средине на духовне навике. Она успоставља прочишћену средину за рад. Одабир не тежи само поједностављивању већ и искорењавању онога што је непожељно. Свако друштво се постепено оптерећује оним што је тривијално, мртвим остацима прошлости и оним што је заиста изопачено.“ (Дјуи, 1971: 19)

Дјуи полази од тврдње да човјеково постојање зависи од удруженог дјеловања. Удружења је могуће класификовати у двије врсте. Прву врсту удружења карактерише директан однос (нпр. породица, сусједство, мање село). Ова удружења су непосредне заједнице и њима Дјуи придаје посебан значај. Човјек је по својој природи везан за заједнице у којима се одвијају непосредни друштвени односи. Непосредна удружења немају потребу за политичком организацијом. Потребу за политичком организацијом имају друштвене групе које надилазе локалну заједницу. На врху је држава као секундаран облик удружења. Њена функција је да обезбиди несметан рад свих других удружења. Она је као диригент у оркестру. Диригент не ствара музику већ усклађује оне који стварају музику. Дакле, заједница увијек мора бити ствар непосредног саобраћања „лицем у лице“. Зато је потребна изградња заједничког живота. Само на тој основи могућа је „Велика заједница“. Дакле, Дјуи расправља о потреби и условима претварања Великог друштва у Велику заједницу. Кључно питање је изградња локалног заједничког живота. Изградња локалне заједнице „лицем у лице“ не значи да ће она бити изолована. Територијалне државе и политичке границе и даље ће постојати. Међутим, оне неће бити препреке које осиромашују искуство одвајајући човјека од његових ближњих. Значајно је Дјуијево интересовање, у овом контексту, за образовне промјене у Совјетском Савезу. Он је 1928. године боравио у Совјетском Савезу око двије седмице као члан неслужбене делегације састављене од 25 америчких научника. Сврха посјете била је да се на лицу мјеста упозна совјетски живот и култура. Врло су занимљиви Дјуијеви дојмови о Совјетском савезу а изнешени су у шест објављених научних радова. Дјуи у овим радовима пише без предрасуда о тенденцијама друштвено-културног развоја СССР-а. На основу увида у стварност Дјуи пише о совјетској револуцији као битно васпитној и хуманој, али

указује и на могућности опасности на њеном путу. Тако наглашава да образовна борба можда неће успјети пошто постоје многе препреке. Посебно наглашава велики утицај пропагандистичких тенденција. О својим дојмовима у Русији Дјуи написао шест радова. За нас посебан значај имају радови „Шта чине руске школе“ и „Нове школе за нову еру“. У овим радовима Дјуи сагледава суштину васпитно-образованог преображаја у Русији. Наравно, овај преображај повезује са цјелином друштвене револуције. Његова посјета Русији била је мотивисана, прије свега, педагошко-реформаторским покретом који је совјетска власт покренула двадесетих година прошлог вијека. То је био покрет који је, између осталог, инспирисан идејама „прогресивне педагогије“ која је имала ослонац у Дјуијевим теоријским концепцијама. Све указује да је Дјуи био заговорник јачања веза између америчких и совјетских педагога. Он није једнострано гледао на Русију пошто је сматрао да постоји супротност између крутих догми и експерименталног духа. Проблем који постоји у оваквој ситуацији је немогућност сазнања шта ће побједити. Наравно, Дјуи наглашава да покретачка снага друштвеног напретка припада образовању и васпитању. Зато је тврдио да су школе „дијалектички“ фактор у еволуцији руског комунизма. Дакле, теоријске оријентације битно су условљене друштвено-историјским контекстом. Управо овај контекст снажно се одражава на теоријску оријентацију Џона Дјуија. Његова оријентација била је усмјерена у правцу рјешавања кризе савременог друштва. Овај момент битан је за разумијевање зашто се Дјуи изучава тамо гдје је друштво суочено са проблемима демократске обнове. На примјер, Дјуи је у Италији последице Другог свјетског рата посебно проучаван. Италија се тада суочавала са задацима демократске обнове.

Када се изграђује нова друштвена свијест тада су потребна сазнања о прошлости и визија будућности. Зато постаје значајно Дјуијево схватање да се рјешење друштвене кризе налази у усклађивању новог са старим, будућности са прошлошћу, иновације са традицијом. Он се није залагао за друштвену револуцију већ за друштвену реконструкцију. Код нас је у ранијем периоду у центру пажње била револуција а сада се такве теме углавном избјегавају и у центар пажње долази друштвена реконструкција. Тако се уклапамо у схватање да је битан континуитет прошлости, садашњости и будућности а то значи приближавање Дјуијевој концепцији односа традиције и друштвене реконструкције као проблема који се провлачи кроз његову цјелокупну друштвену мисао. Када је Дјуи утврдио полазну тачку у оцјенивању вриједности из прошлости он ипак није прихватио вриједности из прошлости искључиво у оном облику у којем су наслијеђене. Он се противио мистификацији прошлости пошто би се тако губила креативност и имали би пуку реинтерпретацију традиције. Али, Дјуи

је истовремено био и против обрнуте оријентације која одбацује традицију и тежи потпуно новим вриједностима. Дакле, прихватање традиције искључиво у смислу у којем је наслијеђена из прошлости значило би остати у прошлости. С друге стране, ако би прихватили обрнуту оријентацију то би значило рушење темеља за будућност. Зато је Дјуијево полазиште било успостављање континуитета прошлости и савремености. Зашто је битно познавање наслијеђа из прошлости? Зато што се наслијеђе из прошлости стапа са садашњошћу. Ако не би било тог стапања онда се од садашњости прави копија прошлости. Тако би дошло би до прекида веза садашњости и прошлости. Без овог преношења друштвени живот не би могао да се одржи. Наравно, не преносе се све друштвене творевине већ само оне које ће стварати боље будуће друштво. „У сваком случају, очување није мање очување из слободе него што су преокрет и новина. Стога и просвјетитељска критика традиције и романтичка рехабилитација традиције заостају иза њезиног истинског повијесног битка.“ (Гадамер, 1978: 314) Дакле, садашњост, има историјску позадину и не треба се враћати у прошлост пошто с њом није изгибљена веза. Зато је Дјуи развио тезу да је васпитање непрестана реконструкција искуства с циљем побољшавања његовог квалитета. Садашњост треба да обухвати прошлост под условом да прошлост користи за усмјеравање садашњег кретања. Прошлост треба посматрати као прошлост садашњости а не као нешто одвојено. Дакле, битна је историјска позадина садашњости али не и трагање за путем којим би се враћала у прошлост јер са њом није изгубљена веза. Другим ријечима, по Дјуијевом схватању прошлост и садашњост требају да чине континуитет друштвених промјена. „Прошлост је управо зато прошлост што не обухвата оно што је карактеристично за садашњост. Садашњост у покрету обухвата прошлост под условом да прошлост користи за усмеравање садашњег кретања. Прошлост је неисцрпно врело за уобразиљу; она животу даје једну нову димензију, али само под условом да се посматра као прошлост садашњости, а не као неки други од ње одвојен свет.“ (Дјуи, 1971: 56) Зато традиција није препрека за друштвену промјену већ регулатор друштвених промјена. Сличне ставове налазимо и код других научника. На примјер, Колаковски тврди да „постоје две околности којих треба да се увек сећамо истовремено: прво, да се нова поколења нису непрекидно бунила против наслеђене традиције, ми бисмо још и данас живели у пећинама; друго, када би побуна проптив наслеђене традиције једног дана постала свеопшта, ми бисмо се опет нашли у пећинама. Друштво у којем се традиција претвара у култ осуђује себе на стагнацију, а друштво које хоће да живи од побуне против традиције осуђује себе на уништење.“ (Колаковски, 1970: 358) С друге стране, традиционализам је слијепо чување традиције и као такав представља враћање у прошлост. Дјуије био определијен за критику традиционализма и тако је

изражавао свој американизам. Када је ријеч о нашем друштву, традиционализам се манифестује, прије свега, као покушај успостављања континуитета са периодом прије социјализма. Зато говоримо о ретрационализацији као враћању на старе обрасце мишљења и вриједносних одређења.

Живот људи одвија се у три димензије: прошлост, садашњост и будућност. Будућности се придаје посебан значај. Зато је вријеме и човјек пред њим битна тема савремене мисли. Специфичност Дјуијевог приступа овој теми је полазни став прагматизма да се истина идеја састоји у њеној верификацији. Ако то прихватимо слиједи нови став да је цјелокупно сазнање предвиђање посљедица, односно будућности. А када је, у овом контексту, ријеч о прошлости она без садашњости не може да буде предмет сазнања. Зато садашњост „мора прекид који је извршила с прошлошћу реконструисати као континуирано обнављање“. (Хабермас, 1988:12) Предмет сазнања о прошлом догађају може да буде прошли догађај који је везан за садашњост и будућност. То значи да се прошлост не може објашњавати ако се не актуелизује. Дакле, наш суд о прошлости не може изаћи из контекста садашњост-будућност. Другим ријечима, наш суд о прошлости треба да садржи актуелистичке и перспективистичке димензије. Овакав приступ сазнању у основи је везан за друштвени раст и развој. Следеће питање је како се може остварити друштвени раст и развој. Да би се то остварило, по Дјуијевом мишљењу, потребна је друштвена реконструкција. Дакле, овдје је ријеч о једном облику друштвене промјене. Друштвена револуција је такође облик друштвене промјене. Ријеч је о суштинској промјени друштва као цјелине. Наш циљ није расправа о друштвеној револуцији, него о друштвеној реконструкцији. Суштинска разлика везана је за домет промјене, брзину промјена и начин промјена. Друштвена револуција подразумијева брзе промјене друштва као цјелине. Наравно, брза друштвена промјена захтијева посебна средства за друштвене промјене. По Дјуијевом схватању за друштвене промјене нису погодне друштвене револуције.

Дјуи се ослања на просвјетитељску активност, за разлику од присталица друштвене револуције. Он не вјерује у неку одређену политичку снагу која би стварно могла преуредити друштво. У овом контексту значајно је указати и на Дјуијев однос према индустријској револуцији. Дјуи указује да се врло често пренаглашава значај индустријске револуције. Далеко је битнија чињеница да је индустријској револуцији претходила научна револуција. Ово је за Дјуија најбољи примјер да је наука покретач друштвеног развоја. Оно што човјека покреће на акцију увијек прво пролази кроз његову главу. Без обзира што постоје велике разлике о схватању утицаја идејних сила као покретача друштвеног развоја не може се прихватити да оне немају одређени утицај.

Зато је прихватљива Дјуијева тврдња „да велике личности које су унаприједиле човјечанство нису политичари, генерали и дипломате већ научници и проналазачи који су човјеку ставили на располагање оруђа за проширивање и савлађивање искуства, уметници и песници који су прославили његове борбе, победе и поразе.“ (Дјуи, 1971: 152) Дакле, друштвена реконструкција има у виду друга средства. Дјуи разматра како од васпитања може почети реконструкција друштвеног тоталитета. У којој мјери? Зависи колики је степен доминантности васпитања у датом друштву. Наравно, Дјуији је имао у виду, прије свега, америчко друштво у његовом времену. Без обзира на ову околност увијек је битно актуелизовати схватања која су настала у прошлости ако се могу користити за разумијевање садашњости. Научна баштина није нешто што је прошло према чему се односимо као нечему завршеном. Потребна је свијест о прошлости и визија будућности. Зато је, по Дјуијевом схватању, револуционар производ екстремног скраћивања друштвених промјена. Са овом тврдњом Дјуи се уклапа у Поперово схватање „друштвеног инжењеринга корак по корак“. „Према томе, корак по корак инжењер ће радије усвојити метод за откривање и борбу против највећих и најпречих зала друштва, него метод за откривање и борбу за своје највеће и крајње добро. Та разлика је далеко од тога да буде само вербална. У ствари она је од највећег значаја. То је разлика између разумног метода за побољшање човјекове судбине и метода који, ако се стварно примени, може лако довести до недопустивог пораста људске патње. То је разлика између метода који може да се примени у сваком моменту и метода чија одбрана лако може да постане средство за непрестано одлагање акције за неко будуће вријеме, када услови буду повољнији“ (Попер, 1993: 209-210)

ПРАГМАТИЗАМ И СОЦИЈАЛНИ РЕКОНСТРУКЦИОНИЗАМ

У претходном разматрању констатовано је да прагматичка концепција Џона Дјуија може бити актуелна у нашем времену. То се најбоље види разматрањем теорија социјалног реконструкционизма. Ове теорије добијају на значају за образовање у 21. вијеку зато што посебну пажњу придају социјалним, моралним, економским и политичким аспектима школовања. Дјуи је такође у свом времену уочио ову међузависност и тешкоће да постојећи систем образовања функционише. Узрок је видјео у процесу индустријализације која је имала негативан утицај на развијање способности демократског управљања. Ова међузависност у индустријском добу, по Дјуијевом схватању, ургентно је наметала потребу реорганизације васпитања. Он фокусира пажњу на дијете с циљем усмјеравања његове активности на друштвене потребе и тако се супротставља тадашњој оријентацији школе у којој наставници ученицима пуне главе апстрактним ставовима. Зато је Дјуијева

концепција друштвене реконструкције значајна за покрет социјалног реконструкционизма. То је дошло до изражаја још у првој половини двадесетог вијека. На примјер, Теодор Брамелд и Џорџ Каунтс на сличан начин као и Дјуи уочавају негативне аспекте индустријализације. Као и Дјуи сматрају да васпитање представља основни инструмент за превазилажење постојећих друштвених проблема. Значај социјалног реконструкционизма шири се и у двадесет првом вијеку. Наравно, и даље је сличан значају Дјуијеве теорије из ранијег времена, с обзиром на постојећи контекст друштвених промјена. Дакле, није ријеч о истовјетности него о сличности. Уосталом, не постоји истовјетност ни код присталица социјалног реконструкционизма. „Међу онима који се залажу за реконструкционистичке идеје не постоји увек консензус око природе реконструкције или око тога ко се све може означити социјалним реконструкционистом, јединствену одлику свих њих представља посвећеност образовању као средству реконструкције друштва на линији јасног опредељења за социјалну правду и развој демократије.“ (Милутиновић, 2013: 521.) Наравно, социјални реконструкционисти, као и Џон Дјуи, не тврде да је сама школа у апсолутној могућности да изведе друштвене промјене. Она је нужан фактор друштвених промјена али није довољан фактор. Дакле, није ријеч о обичном апелу стручној и научној јавности да се путем васпитања и образовања врши утицај на друштвену реконструкцију.

Социјални реконструкционизам је у Сједињеним Америчким Државама представљао двадесетих година двадесетог вијека једно крило Покрета за прогресивно образовање. Ријеч је о образовном и социјалном програму који је требао утицати на социјалне и политичке промјене. Основни практични циљ био је разумијевање начина на који образовање може утицати на друштвене промјене. Овај покрет и у наше вријеме постаје актуелан. Данас глобални процеси захтијевају промјене у области образовања. Дакле, ако је у фокусу политичке праксе демократизација друштвених односа онда постаје значајно истраживање образовања с циљем да оно буде у функцији развоја демократског друштва. Ријеч је о социјализацији младе генерације за глобалне друштвене процесе. Све до шесдесетих година 20. вијека социјални реконструкционизам показивао је на педагошкој сцени значајан утицај. Погрешно је сматрати да је то крај идеја присталица социјалног реконструкционизма. Он и даље има утицај у научној сфери. Могуће је говорити само у смислу да је утихнуо социјални реконструкционизам као покрет. Међутим, идеје социјалних реконструкциониста и даље су присутне у науци. То се најбоље може видјети у радовима Теодора Брамелда. Чињеница је да су идеје раних социјалних реконструкциониста знатно занемарене и да је њима требало посветити значајну пажњу. У нашој научној активности има значајних радова који посебну пажњу

посвећују реконструкционистичкој мисли. На примјер, у више радова Јована Милутиновић показује посебан интерес за идеје социјалног реконструкционизма. По њеном мишљењу може се очекивати да „многе потешкоће и умерени успеси образовне праксе уоквирене идејама социјалног реконструкционизма могу бити поучни за заступнике образовних реформи којима се промовишу друштвене промене кроз демократско преговарање и деловање“. (Милутиновић, 2013: 26) Дакле, кључно питање социјалног реконструкционизма везано је за друштвене промјене. Школу је потребно усмјерити на провођење друштвених промјена. Наравно, таква улога школе могућа је ако се и школа мијења. Потребно је превазићи школу која је само преносилац знања и друштвених вриједности. Таква школа кочи друштвене промјене. Нова школа требала би усмјеравати ученике према конструктивној критици постојећег друштвеног поретка. Тако се ученик доводи у позицију искуственог учења.

Социјални реконструкционисти нису постигли значајне резултате у примјени својих идеја. Они су креирали идеје да школа преиспитује стање у друштву и утиче на друштвене промјене које би имале за циљ укидање угњетавања људи. Врхунац развоја реконструкционизма достигнут је тридесетих година двадесетог вијека. Али, ипак то није био крај. Након Другог свјетског рата обнављају се реконструктивне идеје. Дакле, обнавља се идеја да образовање може да служи покретању демократских процеса. Актуелизује се питање какав значај има социјални реконструкционизам за образовање у 21. вијеку који карактеришу глобалне друштвене промјене. Акцент је на припремању младих за живот у глобалном свијету. Зато школа треба престати да буде институција која ученику преноси апстрактне ставове. Она треба постати основна друштвена институција. Разумије се, ово схватање подразумијева реконструкцију друштва. Оно што је заједничко за Дјуијеву прагматичку концепцију и социјални реконструкционизам јесте критика негативних посљедица индустријализације. Зато је Дјуи наглашавао потребу да се негативни ефекти индустријализације превазиђу промјенама у образовању као инструментом рјешавања друштвених проблема. Наравно, Дјуијева концепција и концепција социјалног реконструкционализма саме по себи нису довољне да се идеје реализују у стварности. То се најбоље може видјети анализом социјалног реконструкционализма који је у својим разматрањима конкретнији. Може се прихватити став реконструкциониста да школа сама није у могућности да реформише друштво. Уколико је повезана са другим институцијама у друштву веће су могућности социјалне реконструкције. У оваквој ситуацији ученици се посматрају са једне стране као производ друштва, а са друге стране, они су укључени у реконструкцију друштва. Дакле, овдје је ријеч о идеји да се путем образовања

мијења друштво. Нажалост, послије Другог свјетског рата дешава се обнављање конзервативне педагошке мисли. Међутим, то није довело до гашења социјалног реконструкционизма.

Социјални реконструкционизам може се критиковати као тежња обликовања утопијског друштвеног поретка. Међутим, утопије могу претходити стварним друштвеним промјенама и зато као такве нису бесмислене. Оне су теоријске конструкције које су биле, у времену њиховог стварања, нереалне у друштвеној стварности. Међутим, у будућем времену оне могу бити реалне. Зато утопије не треба вредновати у актуелној ситуацији. Оне се могу оцјењивати само са гледишта будућности. У том смислу социјални реконструкционизам треба сагледати као могућност која може бити реална у будућем времену. Зато идеје социјалног реконструкционизма нису за одбацивање. Оне су биле утопијске у времену свог настанка а у будућем времену социјални реконструкционизам требао би добити на значају. Идеје увијек претходе стварности. Зато су ове идеје прихватљиве са гледишта прагматичке теорије. Прагматички приступ није утопија него оријентир који показује куда се треба кретати да се дође до реалних могућности. Он се суочава са постојећом стварношћу и трага за путевима који могу довести до корисних резултата. На сличан начин и социјални реконструкционизам долази до става да се друштво увијек треба налазути у процесу адаптације и да би ученике требало оријентисати према будућности.

У нашем друштву образовање и васпитање је на супротном колосјеку у односу на преходно указане теоријске оријентације. Стиче се утисак да су школе далеко од идеја Џона Дјуија и теоретичара социјалног реконструкционизма. Свака дубља анализа вјероватно би показала да у нашем друштву није значајна улога образовања као фактора друштвених промјена. Дакле, промјене у образовању нису имале друштвене развојне импликације, односно нису имале утицај на друштвене промјене. У том смислу није свака промјена у образовању уједно и његова развојна промјена. На образовну промјену треба обратити пажњу са гледишта колико је образовање значајно за друштвену промјену. Дакле, полазимо од теоријске тврдње да постоји могућност утицаја образовања на друштвене промјене. Међутим, у нашој конкретној друштвеној стварности може се поставити и супротна тврдња. Такво стање постоји из простог разлога што су промјене у образовању условљене догађајима у политици, економији и култури. Резултати овог стања су да ширење образовања практично значи ширење све мање образованости. Тако „се образовне реформе јављају као идеолошка конструкција будућности, а не као сазнајно утемељен пројект могућег друштвеног развоја.“ (Милошевић, 2011: 152) Дакле, концепције образовних реформи требале би имати циљ сазнајно пројекто-

вање будућности. Међутим, оне су најчешће идеолошка конструкција будућности, односно наметање идеолошке конструкције погодне за остваривање парцијалних интереса. У овом случају, који је најчешћи у стварности, образовне реформе служе потребама доминантних политичких актера у друштву.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Полазећи од схватања односа прошлости и савремености Дјуи изводи закључак да се васпитање може користити као инструмент за превазилажење друштвених неправилности. Међутим, истовремено указује да смо ми далеко од тога да се схватимо потенцијалну дјелотворност васпитања као конструктивног чиниоца за побољшање друштва. Није се схватило да васпитање не значи само развијање младих већ и развијање будућег друштва. Ова Дјуијева тврдња је корисна али није довољна за разумијевање друштвених промјена. Дјуи је само уочавао потребу друштвених промјена и развијао једно схватање о средствима и начинима друштвених промјена. Не поричемо могућност да у одређеним условима ово буду довољна средства за реконструкцију друштва. Међутим, у другим условима то не мора да буде могуће. Дакле, нема рјешења која би важила за све услове. Овдје се увијек ради о отвореном теоријском проблему. Осим тога, Дјуијева схватања немају исти значај, с једне стране, за његово вријеме и његово друштво, и с друге стране, за наше вријеме и наше друштвене услове. Наравно, то никако не значи да не треба сагледати Дјуијеву концепцију када анализирамо наше друштво. Међутим, поред тога потребно је сагледати и друге концепције као и друге друштвене околности. Друштвено стање није тако једноставно да се може у цјелости сагледати са једне стране.

Дјуи је био свјестан да је идеал о васпитању далеко од остварења. Међутим, није дао задовољавајући допринос о средствима за превазилажење сукоба између ширих друштвених циљева васпитања и националног васпитања. Изгледа да се задовољио тезом о привременом карактеру националне суверености. Он је пред собом имао идеју о конструкцији будућности. Та будућност требала би довести до стварања планетарне заједнице. Када је ријеч о програмским карактеристикама Дјуијеве концепције друштвене реконструкције треба нагласити да се Дјуи одредио према виталним питањима свога времена. Он је имао искуство Првог свјетског рата. Такође је имао искуство приближавања велике свјетске кризе. Имао је искуство појаве фашизма и стаљинизма. У овом времену разрађивао је програмске аспекте своје теорије. Од посебног значаја су следећа питања: обнова либерализма, однос либерализма према планирању и замисао универзалне људске заједнице. Питање обнове либерализма везано је за процјену улоге

државе у економском животу. Стари либерализам карактерише неповјерљивост према државним интервенцијама а нови либерализам је наклоњен према интервенцијама државе. Стари либерализам заступа став да се друштво може само о себи бринути. За овај либерализам држава је само „нужно зло“. Код новог либерализма држави се придаје значајна функција за уређење економског живота. Ипак, оба либерализма имају индивидуалистички мотив. То значи да је свако најбољи судија свог интереса и зато никоме не треба дозволити да тај интерес усмјерава. Дакле, нема суштинске разлике између новог и старог либерализма. Промјене код новог либерализма настале су ради његовог даљег одржавања.

Битно је имати у виду да је Дјуи своја теоријска схватања стварао у другом времену и да је за њега кључна ријеч била васпитање. Међутим, без обзира на временску дистанцу нека суштинска одређења су трајна. Прије свега, не можемо оспоравати да је васпитно дјеловање усмјерено ка формирању личности са одређеним особинама. Међутим, разлике настају када се конкретно наводи на које одређене особине мислимо. Са Дјуијевог гледишта истиче се развој потенцијала људске личности. У фокусу пажње је васпитање као еманципаторска дјелатност. У овом смислу сагледаван је значај Дјуијеве теоријске концепције. Актуелност Дјуијевих схватања везана за кризу савременог друштва и трагање за рјешењима да се превазиђе демократским начелима. То је основни разлог што се респектују Дјуијеве теоријске концепције. Као такве оне могу бити актуелне и у нашем времену и простору. За нас је битно Дјуијево наглашавање да цјелокупни напредак човјечанства зависи од интелектуалних открића и проналазака, као и то да су многи догађаји били споредни или чак препреке које је дух морао да савлада.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, И. (1971): *Политичке теорије инструментализма*. Загреб: Факултет политичких наука Свеучилишта и Загребу.
- Гадамер, Х. Г. (1978): *Истина и метода*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Дјуи, Џ. (1971): *Васпитање и демократија*. Цетиње: Обод.
- Животић, М. (1966): *Прагматизам и савремена филозофија*. Београд: Нолит.
- Жупанов, Ј. (1977): *Социологија и самоуправљање*. Загреб: Школска књига.
- Колаковски, Л. (1970): „О смислу традиције“, *Књижевност*, број 4: 340-365.

- Попер, К. Р. (1993): *Ойворено друшћиво и његови нейријатшељи. Т. 1: Чар Плајџона*. Београд: БИГЗ
- Милошевић, Б. (2011): „Друштвена (не)утемељеност образовних реформи: примери идеолошке конструкције будућности“, *Национални интерес*, број 3: 151-174.
- Милутиновић, Ј. (2013): „Социјална реконструкција кроз образовање“, *Годишњак Филозофској факултетећа у Новом Сагу*, број 37: 25-39.
- Милутиновић, Ј. (2013): „Социјални реконструкционизам и глобално образовање“, *Теме*, број 2: 517-533.
- Петровић, Г. (1979): *Сувремена филозофија*. Загреб: Школска књига
- Рорти, П. (1992): *Консеквенце прајмаћизма*. Београд: Нолит
- Ристић, Л. (2000). *Традиција и друшћивена реконструкција*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Ристић, Л. (2008). „Друштвени активизам младих“, *Годишњак за социологију*, број 4: 107-122.
- Habermas, J. (1988): *Filozofski diskurs moderne*. Zagreb: Globus.

Lazo Ristić

University of Banja Luka
Faculty of Political Science
Bosnia and Herzegovina

A PRAGMATIC CONCEPT OF SOCIAL RECONSTRUCTION

Abstract: *In this paper the author considers social changes from the perspective of a pragmatic approach. The focus of attention is John Dewey's conception of social reconstruction. His starting point is that social change should lead to a reconciliation of tradition and innovation. Knowledge of the legacy of the past is necessary in order not to break the bonds of present and past. So the past is used to direct the present movement. That is why from the point of view of pragmatism, social change does not need a social revolution. One cannot believe in a revolutionary political force that could really rearrange society. In Dewey's theoretical concept, the continuity of life within a community is achieved through upbringing. This understanding can be criticized as a key factor in social reconstruction. However, it cannot be negated as a factor of reconstruction which nevertheless has some influence, and in this sense Dewey's conception is significant from the point of view of our social changes. If education, among other things, is a means of social*

change, then our society is in great difficulty. In addition, it is difficult to reconcile tradition and innovation for the simple reason that traditionalism and retraditionalisation are at work in our society.

Keywords: *social change, social revolution, social reconstruction, upbringing, tradition, innovation.*

Немања Ђукић^[1]

Универзитет у Бањој Луци
Факултет политичких наука
Босна и Херцеговина

Оригиналан научни рад

UDK: 316.3:791

НАДОЛАЗЕЋА ЗДРУЖЕНОСТ (ИДЕЈА ЗАЈЕДНИЧКЕ БУДУЋНОСТИ КАО ПРИНЦИП МЕЛТИНГ ПОТ СТРАТЕГИЈЕ. ПРИЛОГ СОЦИОЛОГИЈИ ФИЛМА)

Сажетак: У чланку који слиједи темељизујемо друштвену улогу филма. Претходно анализирајући концепт нарашћава, идентитета и Мелџини пош стиратеије, покушавамо доказати ири тезе. Прво, одсуство социјалне кохезије као фундаментални проблем имигрантски група може бити превладано иушем идеје о заједничкој будућности. Друго, идеја заједничке будућности (надлазеће здружености)^[2] може бити основ идентификације у садашности. И иреће, филмови фанџазије и научне фанџастике могу обезбједити висок ниво иремошћуће социјалној кайишала и социјалне инџеџрације и кохезије ие на иџај начин иосиати веома ефикасан инџтрумент Мелџини пош стиратеије.

Кључне речи: Филм, Мелџини пош стиратеија, идентитет, здруженост, будућност.

УВОД

Због имигрантске политике савремена друштва суочавају се са растућом хетерогеношћу властите популације. Услед недостатка заједничке прошлости, традиције, наслеђа и поријекла становништва, идентитет у постмодерном друштву губи свој онтолошки статус и постаје испражњен од заједништва као фундаменталне претпоставке идентификације. Коначно, идентитет постаје радикално индивидуализован и консеквентно томе нестабилан (Бауман, 2003) што узрокује немогућ-

^[1] nemanjadjukic00@yahoo.com

^[2] Идеју надлазеће здружености овдје употребљавамо у интелектуалном хоризонту који су понудили теоретичари надлазеће заједнице – Жан Лик Нанси, Жак Дериде, Жорж Батај, Морис Бланшо, Ђорџио Агамбен. О идеји надлазеће заједнице опширније видјети Паић, Ж. *Заједница без услова: о деконџрукцији субјекта модерне иолиџике*, Политичка мисао, Факултет политичких наука, Загреб, Vol. 50, No. 4, 2013.

ност очувања друштвене кохезије. Неке земље са дугом имигрантском традицијом (као САД на примјер) развиле су Мелтинг пот стратегију као механизам производње заједничког идентитета. На другој страни у ЕУ овај проблем у потпуности постаје радикализован са блскоисточном избјегличком кризом. Значај Мелтинг пот стратегије произилази отуда што она показује да заједнички идентитет може бити изграђен наративима о заједничкој будућности.^[3] У овом чланку полазимо од тезе да идеја идеја здружености (секуларног заједништва) смјештена и заснована у дистопијској (нежељеној) визији будућности (као на примјер у филмовима катастрофе, научне фантастике и фантазије) могу компензовати одсуство заједничке повијести (прошлости, традиције, поријекла). Отуда постаје неопходно прво указати на филозофске претпоставке наратива које показују како се нешто непостојеће може претворити у мјеру постојећег и датог. Онда постаје могуће усмјерити пажњу на проблеме идентитета, Мелтинг пот стратегије и филмова.

ФИЛОЗОФСKE ПРЕТПОСТАВКЕ НАРАТИВА

Дебату из 1971. године под називом *Noam Chomsky and Michel Foucault: A Clash of Paradigms. Human Nature: Justice versus Power*, Мишел Фуко као приповједач започиње са антиметодолошке позиције коју именује кроз идеју периферних појмова (Chomsky, Foucault, 2011: 7). Фукоов концепт периферних појмова у науци заправо означава секуларну форму онога што Јасперс именује као граничну ситуацију (Jaspers: 220-279). Периферни или гранични појмови немају организаторску улогу у науци. Њихова функција прије је трансцендирајућа, будући да они испитују границе и услове важења искуства (границе и услове који одређују објект искуства). Као акт или догађај приповједања, периферни појмови не представљају инструменте анализе. Они нису кључне ријечи које структурирају дискурс. Они више представљају израз упитаности о метатеоријским и епистемолошким оквирима дискурса и у том смислу слични су ономе што је Дерида назвао деконструкцијом (Derrida, 1982: 41-42). Према Дериди, централни појмови Западне традиције (концепт идентитета између осталог) морају бити деконструисани. То значи да такви појмови указују на нешто извањско, на нешто изван њих самих при чему је то нешто од пресудног значаја за њихово мишљење и њихово успостављање. То „нешто“ (извањско или друго) било је занемарено (превиђено), на нејасан начин имплицирано и игнорисано али никад јасно одређено. Отуда,

^[3] Изградња колективног идентитета кроз наративе о заједничкој будућности у циљу превладавања антагонизама партикуларних идентитета, била је присутна и у политици идентитета СФРЈ. Опширније видјети: Павковић, А. (1998). *Мултикултурализам као увод у распарчавање државе – случај Југославије*, Социолошки преглед, Београд: Српско социолошко друштво, Vol. 32, бр. 2. стр. 155-170.

деконструкција је релетивизација, слабљење онтолошких веза унутар дискурса као конструисаног система, имајући у виду то утемељујуће спољашње, ту утемељујућу спољашњост. Чињеница да периферни појмови постоје, могућност да они могу бити формиран, заправо доказује темељну постмодерну претпоставку да наука (или стварност) представља само још један идеолошки програм (поредак дискурса као субјективно конструисан поредак значења). Као примјер периферних (граничних, деконструктивних) појмова можемо употриједити и стару идеју Ерика Вогелина, то јест питање у чему се утемељује сама идеја поретка? (Voegelin, 1999: 27-63). Дакле „у чему“ и „на који начин“ идеја поретка као таква по себи може бити утемељена уопште (дакле, ми питамо о утемељењу идеје поретка а не о утемељењу неког конкретног поретка). Као сљедећи примјер можемо употриједити идеје Емануела Левинаса – питање бесконачности (Levinas, 1969) и претхођење Другог над Истим (Levinas, 1987). Други као услов мог искуства мене претходи чину самоконституције моје свијести (оно извањско објекту знања претходи самом објекту знања), отуда што бесконачност или Друго представља простор који омогућава успостављање рационалног односа али само не може бити сведено на објект рационалног односа. Из бесконачног као извањског (заграничног) простора Исто је позвано од Другог на одговарање (одговорност) том другом. Као сљедећи примјер можемо употриједити Агамбенове идеје – питање голог живота (Agamben, 1998) и идеју месијанског времена (Agamben, 2002). Субјект суверенитета и биосуверенитета или објект моћи државе и концентрационог логора није појединац него заједница. Отуда питање голог живота иако се односи на појединце није питање појединца него заједнице будући да нпр. Јевреји, Срби и Роми нису убијани у Аушвицу и Јасеновцу као појединци и зато што су појединци већ управо супротно – као заједница и зато што су заједница. Такође, питање времена није питање прошлости и садашњости већ будућности – дакле оног времена које преостаје (есхатолошког и месијанског времена).

Сви ови примјери показују просто како се оно извањско и непостојеће може наративно отјеловити у оно мјерадавно и утемељујуће. Дискурзивна, обликујућа снага наратива, представља оно што је Пјер Бурдје назвао „Embodied state“ - форма културног капитала (Bourdieu, 1986: 241-258). Отуда наша основна теза постаје још јаснија; наиме да идеја здружености (a togetherness) која је заснована и смјештена у будућности представља најмоћнију идеју америчког идентитета (културе).

ИДЕНТИТЕТ

Уколико желимо истраживати утицај филма на идентитет у савременом друштву, прво постаје неопходно анализирати двије темељне претпоставке. Прва претпоставка је филозофска: у феноменологији идентитета могуће је разликовати идентитет као онтолошки статус и идентитет као социјално-дискурзивну конструкцију (Шијаковић, 2013:64). Идентитет као онтолошко стање (заједница) резултат је традиције. Идентитет као социјално-дискурзивна конструкција (друштвена улога) резултат је секуларне политичке и економске моћи. У првом случају, идентитет је релативно стабилан и непромјењив. У другом случају, идентитет је радикално нестабилан (флуидан) до те мјере да одсуство идентитета постаје услов идентификације (Bauman, 2003). Друга претпоставка је социолошка: друштвена улога филма је производња идеје здружености у циљу легитимације Мелтинг пот стратегије (асимилације имиграната са различитим типовима идентитета и традиција). Филмови производе идеју заједништва (здружености) која је заснована и смјештена у будућности. На тај начин, идентитет као фактор социјалне и културне интеграције више није утемељен у заједничкој прошлости и поријеклу. Идентитет као фактор интеграције и кохезије постаје пројектован у будућност као простор заједничких циљева и сврха. Идеја здружености дедукована из заједничких циљева пројектоване заједничке будућности представља веома моћан наратив са уједињујућом снагом, наратив који може да обезбједи висок ниво повезивања оне врсте коју је Патнам назвао премошћујућим социјалним капиталом (Putnam, 2000: 22-23).

Кориштено у старим и новим филмовима свих жанрова, симболично дизајнирање стварности са становишта системске социјализације посједује позитивну друштвену улогу (нпр. *Matrix* (1999, 2003), *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (2001), *Avatar* (2009), *Armageddon* (1998), *Deep Impact* (1998), *The day after tomorrow* (2004)). Фантазија је један од најзначајнијих фактора социјализације појединаца путем филма јер се њеном употребом имагинарно као простор слободе употребљава за изградњу жељеног обрасца перцепције, мишљења и дјеловања.

На психолошком нивоу, фантазија посједује корисну друштвену сврху. Прво, она обезбјеђује социјалну стабилност јер отвара психолошки простор у коме је могуће преиспитивати властита емоционална искуства. Друго, она омогућава сублимацију оних емоционалних импулса који могу бити штетни уколико би се непосредно испољавали (нпр. агресивност). Истовремено она омогућава и дјелимично (сублимирано) испољавање таквих импулса јер њихово потпуно потискивање има тенденцију да ствара неурозе. Треће, фантазија има

потенцијал да преуреди однос индивидуалног и колективног искуства стварности због чега може да представља значајан ресурс реорганизације друштвених односа (Mayer, 151-155).

Када говоримо о идентитету, ми заправо мислимо три различита типа само-искуства. У постструктуралистичкој европској традицији (Фуко, Алтисер, Лакан, Сосир, Дерида, Бодријар, Вирилио, Бадју, Турен) сам појам идентитета заправо представља деконструкцију модерне субјектности. У савременој европској етичкој традицији (Левинас, Бадју), идентитет је схваћен као моје искуство мене засновано у опосредујућој улози Другог. У класичној америчкој традицији (традицији симболичког интеракционизма коју представљају Калеро, Страјкер, Бурк), идентитет је схваћен као сопство – експресија социјалне структуре која производи и обликује индивидуална друштвена понашања (Callero, 2003; 115-133. Stryker, Burke, 2000: 284-297). У тој парадигми, парадигми симболичког интеракционизма а сходно имигрантској природи америчког друштва, идентитет представља моје искуство мене које искључује Другог. Зашто? Просто отуда што је имигрантска природа америчке друштвености и културалности условила имигрантску онтологију свијета у којој је Други (који је увијек услов оног нашег „Ми“) увијек изван простора нашег заједништва (без заједничке прошлости и поријекла, заједничке повијести, заједничке традиције итд.) због чега тог Другог постаје потребно асимиловати у наше заједништво (здруженост) посредством наратива о заједничкој будућности.

МЕЛТИНГ ПОТ

Број имиграната у САД до 1970. године износио је 9,6 милиона, до 1980. износио је 14 милиона, до 1990. износио је 19,7 милиона, до 2000. износио је 31,1 милион, до 2010. износио је 40 милиона и напoкон до 2020. 44,5 милиона.^[4] У 2000 години највећи број имиграната био је поријеклом из Латинске Америке (16 милиона) и Азије (8,2 милиона). Највећа стопа повећања емиграције у посљедњој декади забиљежена је из Хондураса (85%), Индије (74%), Гватемале (73%), Перуа (54%), Салвадора (49%), Еквадора (48%) и Кине (43%).

Након пропасти идеје мултикултурализма (као једног покушаја изградње заједничког животног простора), мијешање и претапање свих различитих идентитета и традиција постало је од суштинског значаја за повећање социјалне кохезије. Како хомогенизујући утицај академског либерализма средином прошлог вијека није произвео

^[4] <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/immigrant-population-over-time?width=1000&height=850&iframe=true>

очекиване резултате (Braverman, 1998) чак напротив^[5], највећи изазов у САД постаје очување (идеје) заједништва. Новац (као економски ауторитет) и моћ (као политички ауторитет) не могу обезбједити дугорочну социјалну стабилност јер „систем“ као такав (друштвене улоге на тржишту рада и унутар друштвене структуре засноване на идеји политичке моћи) просто не посједује ону врсту хомогенизујућег потенцијала потребног за „уједињавање“ веома различитих врста идентитета који остају невидљиви иза „заједничке“ прагматичне потребе имиграната (као што су запослење и зарада). У том смислу „систем“ дјелујући на нивоу заједничких економских и политичких потреба имиграната може само да обезбједи одређен ниво политичко-економске идентификације али не и ону врсту идентификације која онтолошки припада „свијету живота“ (Habermas, 1984). Отуда, истраживање других (ванполитичких и ванекономских) инструмената социјалне контроле (као што је филм на примјер) те социјализације и интернализације као њихове латентне функције (Merton, 1957: 60 – 69) постаје и више него неопходно, с обзиром да је проблему недостатка заједништва на Западу на битан начин придонио и концепт „отвореног друштва“ (Попер) који је сваки облик ванполитичког и ванекономског идентитетског утемељења третирао као „непријатеља отвореног друштва“. На тај начин заправо, проблем недостатка заједништва у западним друштвима, поред индивидуализма као темељне социјалне норме, добрим дијелом је изазван и идеолошким концептом отвореног друштва који је колонизујући свијет живота заправо онемогућавао потенцијално разријешење растућег проблема. Отуда, сам захтјев за очувањем или изградњом заједништва у западном друштву потребно је посматрати као индикатор двоструке кризе – прво, кризе индивидуализма као дуготрајно самоодрживе социјалне норме и друго, идеолошког пројекта отвореног друштва, јер је постало сасвим извјесно да тај идеолошки пројекат не може обезбједити минималну социјалну одрживост (што опет доказује хронична потреба за имигрантима).

Отуда израста друштвени значај филма као инструмента социјалне контроле, јер се посредством филма може обезбједити интерполација (Althusser, 1971: 127-194) ванекономске и ванполитичке идеје здружености у свијест индивидуалних учесника која је потребна за повећање минималног нивоа заједништва неопходног за дугорочну социјалну стабилност.^[6]

^[5] Према Харију Брејверману либерализација високог образовања само је повећала разлику између друштвених класа.

^[6] О наративној анализи филмова видјети: Омон, Ж., Мари, М. (2007). *Анализа филм(ов)а*, Београд: Клио.

МАТРИКС

Хипотезе изнешене у претходним дијеловима чланка доказаћемо следећим примјерима. Неке врсте филмова, као на примјер филмови фантазије и научне фантастике, посједују одређене заједничке карактеристике. Њихову основну заједничку карактеристику представља страх од (секуларизоване) будућности. Филмови фантазије као на примјер *The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring* (2001) промовишу идеју будуће здружености. Такође, филмови фантазије као на примјер *Avatar* (2009) и филмови научне фантастике као што су *Armageddon* (1998), *Deep Impact* (1998) и *Matrix* (1999, 2003), промовишу идеју дистопије. Дистопија (негативна и нежељена утопија) кључно је мјесто секуларизованог страха од будућности али у исто вријеме она представља и кључни појам изградње заједничке будућности. Страх од наше дистопијске заједничке будућности коју настојимо издјећи а која је пројектована у филмовима катастрофе постаје уједињујућа сила у садашњости. У филмовима катастрофе пројектована дистопијска будућност која погађа „све нас“ независно од „наших“ партикуларних идентитета, због своје униварзалности постаје уједињујућа сила идентификације у садашњости која производи оно наше „Ми“ – мјесто наших заједничких циљева и сврха, трансцендирајући простор наше заједничке идентификације који превазилази конкретне различитости, услов наше заједничке идентификације у садашњости.

На примјер, *Matrix* (1999, 2003), позната филмска триологија, која је између осталог препознатљива и због исцрпне употребе Платонових, Декартових и Бодријарових идеја (Sanders, 2008: 207-223), посједује три нивоа значења. На првом нивоу значења можемо пронаћи идеју глобализованог друштва: Матрикс представља савремени глобални капиталистички свијет, Нео је симбол отпора против политичког и економског конформизма а Зион је симбол антиглобалистичке здружености. На другом нивоу значења можемо пронаћи Јеврејску слику свијета: Матрикс представља овоземаљски живот, Нео је Месија кога Јевреји чекају а Зион је Град живих то јест Јерусалим. На трећем нивоу значења можемо пронаћи идеју симулације: ми живимо у симулацији (илузији или лажној стварности) због чега су сви наши партикуларни идентитети лажни. Нео је метафора ослобођења (побуне против илузије) које је императив будућности. Зион је симбол здружености која побјеђује илузију.

Све три могуће интерпретације Матрикса садрже исти филозофски проблем: проблем идентитета/стварности односно проблем контроле симболичког простора (значења) који мора бити разумљен у категорији друштава контроле односно програмираних друштава (Deleuze, 1992: 3-7). Темељна карактеристика „дисциплинујућих дру-

штава“ 18. и 19. вијека према Фукоу састоји се у примјени репресивних пракси социјалне контроле (примарна, секундарна, формална и неформална социјализација путем породице, школе, касарне, фабрике, болнице и затвора). Али, за разлику од „дисциплинујућих друштава“ 18. и 19. вијека, логика контроле у ономе што је Делез назвао „друштвима контроле“ већ је интегрисана у сам принцип идентификације. Контрола индивидуалног и друштвеног понашања (дјелања) спроведена је „изнутра“ кроз дизајнирање самог система перцепције која одређује шта се уопште може појавити као предмет искуства а не „споља“ (репресивно). Филм као културна форма „друштава контроле“^[7] управо показује ту транспозицију контроле од споља ка унутра тј. како је сама логика контроле премјештена са првог (физичког) простора (ограђених простора и институција) у трећи (симболички) простор (простор у коме дигитална умреженост одређује природу, важење и границе хоризонта значења).^[8] Ова промјена такође представља измјену у самом процесу субјективизације (моћи). Наиме, принцип идентификације је премјештен из поља организовања навика, организовања радног и ванрадног простора и времена у поље организовања саме перцептивне осјетљивости. На тај начин суштина суверенитета моћи (као метафоре свих великих политичких питања) не почива више у (политичкој) способности организовања и контроле територија и процеса (нпр. у реформи система образовања, реформама економије, здравства, војске и полиције, затвора, институција било које врсте или пак њихових политика), нити пак у (биополитичкој) способности организовања и контроле популације и њиховог голог живота (посредством фармаколошких производа, молекуларним инжењерингом и генетским манипулацијама), већ у способности организовања и контроле начина искуствовања стварности (себе и других). Отуда, можемо слободно рећи да биће суверенитета (моћи) више није нити политичке нити пак биополитичке већ дигиталне природе.

Централни задатак производње у друштвима контроле (Делез) није производња роба и услуга већ производња значења. Тако често и уобичајено дијагностификовање кризе у савременом друштву (којим се сугерише да је све у кризи – поредак, институције, вриједности) представља саставни дио ове праксе управљења значењем. Својом учесталашћу ова пракса дијагностификовања криза свега и свачега показује да стварне кризе заправо и нема него да је ријеч о кризи саме

^[7] Погледати: Делез, Ж. (1998). *Покрејне слике*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад.

^[8] Насупрот Првом простору (географском или физичком простору) и Другом простору (архитектонском или грађевинском простору), Трећи простор (симболички простор) односи се на производњу и контролу важећих дефиниција стварности (које укључују производњу и контролу система перцепције, начина разумијевања, идентификације итд).

перцепције. То јест, криза је садржана у самом начелу данас преовлађујуће перцепције због чега у објекте на које је усмјерена, поремећена перцепција интенционално учитава кризу коју иманентно носи, садржи, репродукује и озбиљује.

Посматрано у духу Матрикса (дакле из једног очигледно лажног система перцепције), кризе које нам се данас нуде заправо и нису могуће јер оно што би могло бити у кризи заправо и не постоји. То јест, поредак није у кризи јер нема поретка; институције нису и кризи јер нема институција, вриједности нису у кризи јер нема вриједности. Једино чега има су значења (поретка, институција, вриједности, кризе) којима се управља. Видљиви или још прецизније говорећи очигледни догађаји у „стварности програмираних друштава“ утолико су сумњивији уколико су очигледнији. Они представљају само манифестације много дубљих процеса структуралне изградње значења. Или, да завршимо у духу Матрикса : “There is no spoon”. Како онда ријешити „реалне проблеме данашњице“? Просто, измјеном њиховог значења.

ЛИТЕРАТУРА

- Agamben, G. (1998): *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford.
- Agamben, G. (2002): The Time that Is Left, in *Epoché*, Vol. 7, Issue 1.
- Althusser, L. (1971): Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards an Investigation), in: *Lenin and Philosophy. And Other Essays*, Monthly Review Press, New York & London, pp. 127-194.
- Bauman, Z. (2003): *Identity: Conversation with Benedetto Vecchi*, Polity, Cambridge.
- Bourdieu, P. (1986): The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, Greenwood pp. 241-258.
- Braverman, H. (1998): *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*, New York: Monthly Review Press.
- Callero, P.(2003): The Sociology of the Self, *Annual Review of Sociology*, Palo Alto, Vol. 29, pp. 115-133.
- Chomsky, N., Foucault, M. (2011): *Human Nature: Justice vs Power. The Chomsky - Foucault Debate*, edited by Fons Elders, Souvenir Press, London, pp. 7.
- Derrida, J. (1982): *Positions*, University of Chicago Press, pp. 41-42.

- Deleuze, G. (1992): *Postscript on the Societies of control*, *JSTOR*, The MIT Press, Vol. 59, pp. 3-7.
- Делез, Ж. (1998). *Покрећне слике*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад.
- Habermas, J. (1984): *The Theory of Communicative Action, Volume One*, Beacon Press, Boston.
- Jaspers, K. (1970): *Philosophy, Volume 2*, University of Chicago Press, pp. 220-279.
- Levinas, E. (1969): *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*, Trans. Alphonso Lingis. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
- Levinas, E. (1987): *Time and the Other*, Trans. Richard A. Cohen. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
- Merton, R. (1957): *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, IL: Free Press, pp. 60 - 69.
- Омон, Ж., Мари, М. (2007). *Анализа филм(ов)а*, Београд: Клио
- Паић, Ж. (2013): *Заједница без услова: о деконструкцији субјекта модерне политике*, *Политичка мисао*, Факултет политичких наука, Загреб, Vol. 50, No. 4.
- Putnam, R. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York, Simon & Schuster, pp. 22-23.
- Sanders, S. (2008): *The Philosophy of Science Fiction Film*, The University Press of Kentucky, pp. 207-223.
- Шијаковић, Б. (2013): *Присуство ђрансцегенције*, Службени гласник, Београд, стр. 64.
- Stryker, S., Burke, P. (2000): *The Past, Present and Future of an Identity Theory*, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 63. No. 4, pp. 284-297.
- Voegelin, E. (1999): *The Collected Works, Volume 18: Order and History, Volume V, In search of Order*, Editor Ellis Sandoz, University of Missouri Press, Columbia, 1999, pp. 27-63.

Nemanja Djukic

University of Banja Luka
Faculty of Political Science
Bosnia and Herzegovina

UPCOMING TOGETHERNESS

(THE IDEA OF COMMON FUTURE AS PRINCIPLE OF MELTING POT STRATEGY. CONTRIBUTION TO THE SOCIOLOGY OF FILM)

Abstract: *In the article that follows we examine a social role of film. Previously analyzing the concepts of narrative, identity and melting pot, we try to prove three theses. First, the lack of togetherness as a fundamental problem of immigrant societies can be overcome by the idea of a common future. Secondly, the idea of a common future (upcoming togetherness) can be the basis of identification in the present. And thirdly, science and fantasy movies can provide a high level of the bridging social capital and social integration and cohesion, and on that way becomes very effective instrument of Melting pot strategy.*

Keywords: *Movie, Melting pot strategy, Identity, Togetherness, Future.*

Дејана Радовановић-Шаренац^[1]

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет Пале

Босна и Херцеговина

Прегледан научни рад

UDK: 316.774(497.6)

ЈАВНИ РТВ СИСТЕМ У ПОДИЈЕЉЕНОМ БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКОМ ДРУШТВУ: ЗАШТО НЕ ФУНКЦИОНИШЕ

Резиме: *Сложена структура БиХ, успостављена Дејтонским мировним споразумом са два ентитета, Републиком Српском и Федерацијом БиХ, и три конститутивна народа, Србима, Хрватима и Бошњацима, и послје више од двије деценије постојања, суочава се са дубоко сегментираним друштвом и неусаглашеним политичким системом. Непостојање елементарног консензуса да живе заједно између Срба, Хрвата и Бошњака узрок је нестабилности политичког система Босне и Херцеговине, што посљедично изазива погјеле и неусаглашености свих припадајућих подсистема, међу њима и медијској. Моју ли медији и у којој мјери превазићи расколе унутар дубоко подијељених друштва уколико се ова поцијеланост не превазиђе на политичком нивоу? Правни оквир Јавног радио-телевизијског система БиХ дефинисан је јединственим генеричким законом о емитувању, те законима о три јавна РТВ сервиса. Квалитиван правни и регулаторни оквир функционисања система јавног емитувања у БиХ и сваког јавног сервиса, у који су уведени високи међународни стандарди, ипак нису у потпуности имплементирани нити су прихваћени од стране домаћих политичких елита. У раду се, између осталих, разматра питање медијске дезинтеграције, која се одвија упркос постојању квалитетних законских одредаби.*

Кључне речи: *Босна и Херцеговина, политички систем, Јавни РТВ систем БиХ, јавни сервис, регулација и управљање јавним медијима.*

УВОД

Сложена структура БиХ, успостављена Дејтонским мировним споразумом, у децембру 1995. године, са два ентитета, Републиком Српском и Федерацијом БиХ, и три конститутивна народа, Србима, Хрватима и Бошњацима, и послје више од двије деценије постојања, представља дубоко подијељено друштво, које обитава у неусаглашеном

^[1] dejanaradovanovic@yahoo.com

политичком систему и супротстављеним политичким елитама. Политички систем треба да изрази карактер и сложеност базних друштвених односа, као и унутрашњу логику тих односа и начела који владају у структури друштва, али је логика у случају БиХ изостала, наводи Кеџмановић. „Међународно, односно вањско признање државе, није било засновано на жељи три конститутивна народа да заједно живе у њој, односно на унутрашњем признању. Тај неопходан базични консензус између Бошњака, Срба и Хрвата, који би дејтонски пројекат барем накнадно могао верификовати као легитиман и легалан поредак, ни до данас није стављен на тронационални референдум“ (Кеџмановић, 2007, р. 5). Изостанак базичног консензуса узрок је нестабилности политичког система, јер га чине суштински супротстављени подсистеми, истиче Нешковић. „Политички систем БиХ је хибридни оквир у коме је супротстављено више политичких подсистема од којих сваки има тенденцију да се институционализује као општи систем, тако да међунационални конфликт постаје трајна категорија, а међународни протекторат објективна нужност у функционисању државе“ (Нешковић, 2008, р. 22). Нелогичност политичког система БиХ огледа се и у чињеници да се о фундаменталним процесима и одлукама преговара унутар страначких елита, а договори и споразуми који су добили сагласност политичких партија, тек форме ради, просљеђују се институцијама БиХ или ентитета на верификацију. У том процесу, уочава Зубер, политичке партије различито дјелују у зависности од националних интереса. „Међутим, подређивање државних институција искључиво партијским интересима заједничка је карактеристика свих странака. Један од великих проблема у земљи је корупција и јавна потрошња, јер гломазан административни апарат троши скоро 50% бруто друштвеног производа. Дио јавне потрошње који се односи на зараде запослених у јавној управи износи 12% бруто друштвеног производа“ (Зубер, 2012, р. 34). Босна и Херцеговина је „невољно и веома поцијепано друштво, које као протекторат невољно води међународна заједница. Уставна и законска суштина земље лежи у заштити три *констиитиутивна народа* од мајоризације. Када је све, од полиције и образовања до превоза, становања и кривичног правосуђа, не само исполитизовано до максимума већ и оспоравано од стране двије или, још чешће, три стране, велика је вјероватноћа да ће и контрола над медијима такође бити оспоравана“ (Башић-Хрватин, Томпсон, 2008, р. 31).

Могу ли медији и у којој мјери превазићи расколе унутар дубоко подијељених друштава уколико се ова поцијепаност не превазиђе на политичком нивоу, основно је питање које разматрају Башић-Хрватин и Томпсон. Полазећи од два модела уређења државе у мултиетничким друштвима, модела демократске консочијације и модела интеграције, аутори конституишу два појма; *медијску консочијацију и медијску*

интеграцију. „Ако се консочијацијски модел ослања на сарадњу елита и ефикасност преговарања, онда и ефикасно регулисање медија у оквиру јавног сервиса (на начин који елите договоре путем преговора) требало бити довољно за успостављање медијске консочијације. Ако кренемо од интегративног модела, међутим, онда је кључ за превазилажење сукоба медијска интеграција (при чему медији нуде механизме за успостављање свеобухватне лојалности) и уклањање раскола кроз заједнички медијски систем“ (Башић-Хрватин, Топсон, 2008, р. 24). У БиХ је успостављен јединствен систем јавног емитовања, Јавни РТВ систем као интегративни модел, унутар којег појединачни сегменти имају програмску и организациону аутономију, али са задатком да обезбиде равноправну заступљеност садржаја сва три конститутивна народа, адекватну партиципацију осталих и комплементарност програма.

ЈАВНИ РТВ СИСТЕМ У ЕТНИЧКИ ПОДИЈЕЉЕНОМ ДРУШТВУ

Правни оквир Јавног радио-телевизијског система БиХ дефинисан је јединственим генеричким законом о емитовању, те законима о три јавна РТВ сервиса. Институционална структура Јавног РТВ система БиХ, принципи дјеловања и међусобни односи јавних емитера и Корпорације, регулисани су Законом о Јавном РТВ систему БиХ, који је 2005. године усвојен у Парламентарној скупштини БиХ.^[2] Закони о јавним радио-телевизијским сервисима, усвојени у периоду 2005-2008. година, регулишу успостављање и рад сваког јавног емитера: Закон о Јавном радио-телевизијском сервису БиХ^[3] правни је оквир функционисања БХРТ-а, Закон о Радио-телевизији Републике Српске (Закон о РТРС)^[4] и Закон о Радио-телевизији Федерације БиХ (Закон о РТВ ФБиХ)^[5]. Закони о три јавна сервиса у БиХ усвојени су у три различита законодавна тијела: Закон о БХРТ у Парламентарној скупштини БиХ, Закон о РТРС у Народној скупштини Републике Српске и Закон о РТВ ФБиХ у Парламенту Федерације БиХ.

Квалитетан правни и регулаторни оквир функционисања система јавног емитовања у БиХ и сваког јавног сервиса, у који су уведени високи међународни стандарди, ипак нису у потпуности имплементирани нити су прихваћени од стране домаћих политичких елита. Медијска дезинтеграција одвија се упркос постојању изузетно квали-

^[2] Службени гласник БиХ, бр. 78/05 - Закон о Јавном радио-телевизијском систему БиХ.

^[3] Службени гласник БиХ, бр. 92/05 - Закон о Јавном радио-телевизијском сервису БиХ.

^[4] Службени гласник РС, бр. 49/06 - Закон о Радио-телевизији Републике Српске.

^[5] Службени гласник ФБиХ, бр. 48/08 - Закон о Јавном сервису радио-телевизије ФБиХ.

тетних законских одредби, за које Башић-Хрватин и Томпсон кажу да су *вриједни дивљења, али су „уйрајљени“ политичким елитима које нису имале жеље за њиховом примјеном и чији отпор се показао изврдолопавијим и домишљајтијим од њихових међународних и домаћих проишвињика* (Башић-Хрватин, Томпсон, 2008, р. 33). Вриједности које се успостављају и промовишу постојећим системом поменути аутори оцјењују да су више циничне него демократске. Корпорација која би преузела управљање над цјелокупним системом, све продукционе капацитете јавних сервиса и постала власником имовине, није успостављена. Јавни РТВ систем не функционише, нити има назнака да ће без фундаменталних промјена у политичком систему БиХ икада остварити медијску интеграцију. Истовремено, ентитетски емитери, РТРС и РТВ ФБиХ, истрајавају у очувању раније стечених државотворних функција, указује Р. Удовичић, због чега долази *до неразумних пројрамских преклајања, нерационалности ња и пројрамске конкуренције*. „Усљед околности подијељеног друштва и константних политичких напетости, примарно дуж етничких линија, кровни емитер БХРТ дијели судбину државе, слабе је и крхке структуре, са врло ниском стопом гледаности“ (Р. Удовичић, 2012, р. 126). Законска рјешења из области јавног емитовања су компликована, недоречена и нефункционална, сматра Џихана и одговорост због застоја у процесу трансформације и демократизације јавних емитера приписује домаћим политичарима који су „углавном наступали с позиција етничког ексклузивитета (...) или су примјењивали различите тактике одуговлачења како би минирали цјелокупни процес“ (Џихана, 2012, р. 269). Овај аутор сматра да је систем јавног РТВ емитовања пресликао нефункционалну државну организацију БиХ, у оквиру којег је процес трансформације РТВ сервиса у истинске јавне сервисе само привид јер су ентитетски емитери остали „у блиским везама с политичким центрима одлучивања и посвећени одржавању етничког statusa quo. На крају, имплементација закона – та болна тачка свих законских рјешења – показала је сву раскош опструкције“ (Џихана, 2012, р. 270).

Исказани ставови указују на тенденцију да се одговорност за нефункционалност система јавног емитовања припише асинхроним дјеловању три етничке заједнице у БиХ, односно политичким елитама које су протеклих петнаест година дјеловале деструктивно, у правцу разарања и поништавања свих напора да се задате законске норме примијене и у пракси систем заживи. Свјесно или не, пренебрегавају се чињенице о начину формирања Јавног РТВ система БиХ и Јавног РТВ сервиса који су, и појмовно и формално, антидејтонске категорије. Податак да је Јавни РТВ систем БиХ, Јавни РТВ сервис БиХ, те природа и организација друга два субјекта Система, Радио-телевизије Републике Српске/РТРС/ и Радио-телевизије Федерације БиХ /РТВ ФБиХ/

установљени на темељу 17 одлука наметнутих од стране високих представника и међународне заједнице, у јавном, научном и политичком дискурсу се више и не помиње.

МЕЂУНАРОДНИ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗАМ У ПРОЦЕСУ ФОРМИРАЊА СИСТЕМА ЈАВНОГ ЕМИТОВАЊА

Област информисања, која је одредбама Дејтонског споразума била у искључивој надлежности ентитета, одмах по његовом потписивању нашла се у сфери интереса међународне заједнице. Високи представник за БиХ, који је Анексом 10. Дејтонског споразума одређен за врховног тумача Споразума, као приоритетан задатак наметнуо је реформу медија и интеграцију медијског система. Дјеловање Канцеларије високог представника одвијало се у два правца: успостављање алтернативних медија у БиХ, финансираних од стране међународне заједнице, који ће анулирати утицај постојећих државних медија у Републици Српској и ФБиХ, „са приоритетним задатком да раздију медијску блокаду унутар државе и осигурају потпуно информацију неопходну за слободне изборе“ (Удовичић, 2012, р. 118) и правац директног утицаја и успостављања контроле над тадашњим државним медијима, чије је извјештавање окарактерисано као антидејтонско. За реализацију првог правца, оснивања тзв. алтернативних медија, странци су уложили 25 милиона долара и 1996. основали двије међународне мреже: ТВ ОБН (Open Broadcast Network), финансиран од стране International Trust Fund и Радио ФЕРН (Free Election Radio Network), који је основала Организација за европску безбједност и сарадњу (ОЕБС). Програми ова два електронска медија емитовани су на цијелом подручју БиХ, по оцјени сарајевских аналитичара медија, „ослоњени на професионално новинарство и демократију, усмјерени на стварање другачијих идентитета од националних“^[6] (Udovičić et al., 2001). Међународна заједница бирала је уреднички и новинарски кадар ОБН-а и ФЕРН-а, који су за то вријеме и прилике били добро плаћени, и радили на реализацији циљева ОХР-а. Пројекат „алтернативних медија“ није дао очекиване резултате, јер јавност није прихватила такав медијски концепт. Гледаност програма ОБН-а била је минимална у оба ентитета, без маркетиншких средстава и прилике да буде финансијски самоодржива, страни донатори напустили су тај пројекат, па је 1999. ОБН објавио стечај. Скупу опрему, технику и фреквенције 2000. године купио је хрватски медијски предузетник и потпуно комерцијализовао програм. Радио ФЕРН инкорпориран је у систем садашњег Јавног РТВ сервиса ФБиХ, односно у Радио Федерације БиХ.

^[6] Доступно на: <http://www.mediaonline.ba/ba/?ID=107>. Приступљено 31.7.2016.

Други правац међународног мијешања у рад државних медија, њихову реконструкцију и реформу имао је далекосежније последице. Међународна заједница је реформу јавног информисања у БиХ, коју су 1996. године чинила три независна државна медија, СРТ, Радио-телевизија БиХ и Хрватска телевизија ЕРОТЕЛ, сваки у оквиру одговарајућег националног сегмента, започела директним мијешањем, притисцима и уцјенама, па чак и употребом војних трупа. Циљ је био интегрисати медијски простор у БиХ, створити јединствен систем јавног емитовања и профилисати једну умјесто три постојеће јавности. БиХ се припремала и за Опште изборе у октобру 1996. године, на којима су први пут бирани чланови Предсједништва БиХ, посланици у Парламентарној Скупштини БиХ, нови сазив Парламента ФБиХ и скупштине кантона ФБиХ, па је међународној заједници било у интересу да, што је могуће више, промовише и профилише политичке субјекте и странке које ће јачати идеју централизоване и јединствене државе. Међутим, на Општим изборима 1996. године уједљиву побједу на свим нивоима однијеле су националне странке, СДС, ХДЗ и СДА, као и на изборима 1990. године.

Кршећи одредбе Устава БиХ, садржаног у Анексу 4. Дејтонског споразума, високи представник Декларацијом из Синтре^[7], коју је усвојио Савјет за провођење мира, 30. маја 1997. године, добио је широка овлашћења у области регулације медија, неограничену моћ и дискреционо право да самостално, без договора са представницима домаћих власти и консензуса у јавности, одлучује о средствима јавног информисања.

СИСТЕМСКИ ЗАКОНИ И СТРУКТУРА ЈАВНОГ РАДИОДИФУЗНОГ СЕКТОРА

Високи представник Карлос Вестендорп је 19. маја 1998. године донио Меморандум о реструктурисању РТВ БиХ, наложивши члановима Предсједништва БиХ да потпишу и прихвате тај документ. Налог високог представника прихватили су тадашњи бошњачки и хрватски чланови Предсједништва, Алија Изетбеговић и Крешимир Зубак, док је члан Предсједништва из Републике Српске, Момчило Крајишник одбио да потпише Меморандум. ОХР је игнорисао неслагање представника српског народа у колективном Предсједништву БиХ и Меморандум прогласио важећим. Меморандум је, између осталог, предвиђао формирање јавне радио и тв службе за све грађане БиХ, односно јавну

^[7] Одлукама Управног одбора за примјену Споразума, који је 30. маја 1997. године усвојен у Синтри, високи представник је овлашћен да *забрањује или суспендује било коју медијску мрежу или програме чије су њиворевине у њој састојаној и бучној суйројносии, било слову или духу Миоровној споразума* (Споразум из Синтре, члан 70.), PIC Sintra Declaration, доступно на: <http://www.ohr.int/?p=54146>. Приступљено 17.7.2016.

корпорацију за производњу и емитовање програма, као и рјешења за РТВ БиХ, која је требало да се трансформише у два нова медијска субјекта – јавни РТВ сервис БиХ и јавни РТВ сервис ФБиХ. Трансформација СРТ-а требало је да иде много лакше, јер је у том медију већ успостављен међународни протекторат и све надлежности биле су у рукама техничког администратора. Међутим, Влада РС није испоштовала налог ОХР-а за израду новог закона о радио-телевизији, нити је прихватила идеју о оснивању РТВ сервиса на нивоу БиХ. Високи представник 31. августа 1998. године наметнуо је Одлуку измјенама и допунама закона о СРТ-у^[8], којом се у члану 3, она преименује у Радио-телевизију Републике Српске и тиме идентификује са ентитетом, а не са српским народом, чијом вољом и заједничким напорима је настала.

Високи представник Карлос Вестендорп, на крају свог мандата, 31. јула 1999. године, прогласио је сет одлука за нови систем јавног емитовања у БиХ. У образложењу, високи представник наводи да се „одбијање политичких субјеката да усвоје неопходне мјере (...) више не може толерисати. Због тога сам одлучио да искористим своја овлаштења како бих на привременој основи донио двије групе законодавних и других мјера, с циљем даљег унапређивања права свих људи у БиХ да се слободно изражавају и при томе не буду изложени ниједном облику дискриминације“.^[9] Сет одлука о реструктурисању система јавног емитовања у БиХ подразумијевао је оснивање три јавне телевизије, Јавна РТВ служба Босне и Херцеговине (Public Broadcasting Service of Bosnia-Herzegovina, ПБС БиХ), Радио-телевизија Федерације БиХ (РТВ ФБиХ) и Јавна радио-телевизија Републике Српске, као правни наследник СРТ-а^[10]. Наложено је формирање Јавне радио-телевизије БиХ, као јавног предузећа, чија је дјелатност емитовање радио и телевизијског програма на цијелој територији БиХ. У периоду стварања новог система јавног емитовања питања из области власништва над имовином досадашњих РТВ кућа рјешаваће агент за имовину којег именује високи представник, а крајњи циљ је да се до 1. децембра заврши расподјела активне и пасивне имовине бивше РТВ БиХ на нове субјекте ПБС и РТВ ФБиХ. Финансирање новоуспостављеног ПБС-а, налога ОХР-а, вршило се путем електропривреда у Републици Српској и ФБиХ, а начин расподјеле средстава обавезивао је РТВ ФБиХ да исплати двије трећине остварених прихода, а РТРС једну трећину. Намјера међународне заједнице да успостави снажан државни јавни

^[8] Одлука Високог представника о измјенама и допунама Закона о Радио-телевизији Републике Српске. Доступно на: <http://www.ohr.int/?p=67818>. Приступљено 5.8.2016.

^[9] Одлука о реструктурисању Система јавног емитовања у БиХ и о слободи информисања и укидању кривичних казни за увреду и клевету. Доступно на: <http://www.ohr.int/?p=67822>. Приступљено 17.8.2016.

^[10] Службени гласник БиХ, број 14/99, стр. 136.

РТВ сервис огледа се и у чињеници да је ПБС, прије званичне регистрације, примљен у чланство Европске радио-дифузне уније (ЕВУ), као једини представник јавне радио-телевизије у БиХ. Новоименовани високи представник за БиХ Волфганг Петрич, мандат започиње одлуком од 27. јула 2000. године, којом су смијењени чланови Управног одбора РТРС-а и тадашњи генерални директор Анђелко Козомара^[11]. Као разлоге за њихову смјену, ОХР је навео опструкције у процесу трансформације ове медијске куће у јавни сервис. ОХР наставља процес реструктурисања Јавног радио-телевизијског система у БиХ и 23. октобра 2000. године намеће Другу одлуку Високог представника^[12] којом се уређује процес преноса и контроле над имовином бивше РТВ БиХ и именује агента за радио-телевизијски систем, који је уједно и ликвидатор РТВ БиХ.

ВЛАСТ И НАЦИОНАЛНИ ПОЛИТИЧКИ ЛИДЕРИ У ПЕРИОДУ ОХР-ОВЕ РЕФОРМЕ ЈАВНИХ МЕДИЈА

Процес трансформације јавног система емитовања у БиХ представници домаћих власти на свим нивоима оспоравали су, јер насилно спајање три до тада независна и одвојена медијска система никоме није одговарало. Републици Српској била је неприхватљива опција изградње јединственог система емитовања и формирање јавног сервиса за цијело подручје БиХ, јер су у том процесу препознали интенцију међународне заједнице да програмску и уређивачку независност РТРС, њену имовину и оснивачку структуру, која је у искључивој надлежности Народне скупштине Републике Српске, постепено умањују и преносе у надлежност Јавног РТВ система БиХ. Коначно, РТРС требало је да постане само један од канала Јавног радио-телевизијског сервиса БиХ. Политичко вођство хрватског народа, незадовољно статусом унутар ФБиХ, произашлим из Вашингтонског споразума, у пројекту Јавног РТВ сервиса Федерације БиХ, нису видјели остварење својих националних интереса, права на матерњи језик и равноправну заступљеност у програмским и уређивачким садржајима. Попут Срба, и Хрвати су одбијали заједнички и јединствени систем емитовања, свјесни опасности од мајоризације. Бошњаци, који су током рата овладали свим бившим сарајевским медијима, у Јавном РТВ сервису БиХ, видјели су националну медијску кућу матичну за цијелу државу. Било каква промјена њеног статуса и организације за политичке, али и медијске представнике бошњачког народа, значило је урушавање БиХ као државе јер је, према њима, РТВ БиХ симбол одбране и опстанка.

^[11] Decision on the appointment of the Board of Governors of Radio-Television of the RS (27. 7. 2000). Доступно на: <http://www.ohr.int/?p=67850>. Приступљено 7.8.2016.

^[12] Друга одлука Високог представника о реструктурисању јавног РТВ система у БиХ (23. 10. 2000). Доступно на: <http://www.ohr.int/?p=67846>. Приступљено 7.8.2016.

Латентне опструкције и отпори у реализацији наметнутих одлука ОХР-а везаних за медијски систем, биле су присутне и унутар политичког система БиХ и у трипартитном медијском комплексу. Канцеларија високог представника није одустајала од циља да етнички и вјерски подијељеном друштву, разједињеном политичком и медијском систему, наметне јединствен јавни систем емитовања. У мају 2002. године високи представник наметнуо је законе о Јавном РТВ систему и јавним емитерима, односно Закон о основама Јавног РТВ система БиХ и о Јавном РТВ сервису БиХ, те Закон о Радио-телевизији Републике Српске и Закон о Радио-телевизији Федерације БиХ^[13]. Током 2003. године услиједили су још радикалнији потези ОХР-а. Прво је 4. јуна 2003. године високи представник наметнуо Одлуку о ликвидацији Јавног предузећа Радио-телевизија БиХ^[14], по препоруци агента Високог представника за радио-телевизијски систем Џона Ширера (John Shearer). Одлуком је сва покретна и непокретна имовина РТВ БиХ пренесена на два нова субјекта, Јавни сервис БиХ и РТВ ФБиХ. Подјела имовине бивше РТВ БиХ, коју је спровео агент Високог представника, практично је обесмислила постојање РТВ ФБиХ и ставила је у подређен положај, јер јој је припало око 2 одсто укупног насљеђа, док је Јавном сервису БиХ додијељено 98 одсто. Иако се процес ликвидације РТВ БиХ и подјеле његове имовине директно није односио на РТРС, права управљања над имовином, опремом и локацијама за пренос и емитовање програма, и ова медијска кућа морала је да пренесе на два нова субјекта система јавног емитовања БиХ, Медија центар и Корпорацију, чије формирање је обавеза произашла из одредби наметнутог Закона о јавном РТВ систему БиХ.

Позивајући се на мандат Високог представника за БиХ, агент за јавни радио-телевизијски систем Џон Ширер 30. јуна 2003. године прогласио је Привремену одлуку у вези с управним тијелима Јавног РТВ система^[15] у БиХ, којом се укидају надлежности законодавних органа ентитета у процесу именовања чланова управљачких структура у јавним радио-телевизијама, те одузима програмска, уређивачка и финансијска независност јавних сервиса. Емитерима је наложено да изврше драстична смањења броја запослених и санирају губитке до краја године. Одлуком је наложено формирање Извршне комисије Управног одбора Система са задатком да реализује предвиђени циљ: успостављање Медија центра, успостављање БХТВ 1 и успостављање TRANSCO. Одлука агента Високог представника изазвала је проти-

^[13] Одлуке Високог представника доступне на: <http://www.ohr.int/?p=66707>. Приступљено 16.8.2016.

^[14] Службени гласник БиХ, број 17, стр. 371, од 25.6.2003.

^[15] Привремена одлука агента високог представника за јавни радио-телевизијски систем, доступно на: <http://www.ohr.int/?p=67866> Приступљено 11.8.2016.

вљења на политичкој сцени, јер је прејудиицирала пренос кључних надлежности јавних емитера у области уређивачке политике, програма и финансијске независности на ниво јавног РТВ система. Нарочито оштре реакције и одбијања стигла су из Републике Српске, гдје је Одлука окарактерисана као почетак гашења РТРС-а и унитаризација радио-дифузије. Влада и РТРС одбацили су одлуку агента Високог представника, јер је у супротности са прокламованом политиком и законима да ће у БиХ дјеловати три независна јавна сервиса, РТРС, РТВ ФБиХ и ПБС, чему су подршку дале све институције Републике Српске. У атмосфери јаког међународног притиска да се централизује систем јавног емитовања, положај РТРС додатно је ослабио *Споразум о основним њринцијима за Јавни РТВ систем БиХ*, потписан 2003. године, према којем Јавни РТВ систем БиХ сачињавају три емитера и заједничка инфраструктура. Споразум предвиђа формирање заједничког правног субјекта, који законски формирају три емитера, а који за свој рад одговара Управном одбору Система и надлежан је за располагање имовином, за техничке ресурсе, оглашавање, међународно представљање, права везана за страни програм, као и за усклађивање система, политике и процедуре између три емитера^[16].

Пренос надлежности у располагању и управљању имовином са емитера на нови заједнички правни субјект кључни је разлог због којег овај Споразум, као и бројне одредбе Закона о Јавном РТВ систему БиХ, никада нису спроведене нити је успостављен интегрисан систем заједничког емитовања у БиХ. Одузимање права власништва и располагања имовином за РТРС, али и све институције Републике Српске, представља кршење Устава Републике Српске, према којем је власник имовине РТРС-а Република Српска, без права преноса те надлежности. На захтјев за пренос надлежности власништва над имовином РТРС-а, ниједан представник из Републике Српске, у управљачким структурама Јавног РТВ система БиХ и БХРТ-а, није дао сагласност неопходну за реализацију те одлуке. Извршне и законодавне власти Републике Српске, у континуитету, спроводе политику очувања права РТРС-а, од којих је власништво над имовином и располагање над истом, искључиво у надлежности Народне скупштине Републике Српске. Без имовине, Радио-телевизија Републике Српске изгубила би институционални оквир дјеловања као јавни медијски сервис Републике Српске, одређење националног јавног емитера и постала само сегмент централизованог и унитарног система јавног емитовања БиХ, канал на српском језику. Дјеловање међународних актера у сфери медија, посебно у процесима трансформације јавних сервиса, подржаних од стране политичких представника Бошњака и њима припадајуће јавности,

^[16] Архив РТРС, *Споразум о основним њринцијима за Јавни РТВ систем БиХ који сачињавају њри емитера и заједничка инфраструктуру*.

указује да је то и био циљ: урушити националне системе емитовања и јавне медије и, под мотом демократизације и реформе, успоставити централизован државни емисиони и програмски систем, са крвним Јавним РТВ сервисом БиХ. Такав концепт, који подразумијева одузимање уређивачке, програмске и институционалне аутономије РТРС-а, као јавног медијског сервиса Републике Српске, неприхватљив је и за већину становништва Републике Српске.

БАЗИЧНИ КОНСЕНЗУС МЕЂУ НАРОДИМА КАО ПРЕДУСЛОВ ФУНКЦИОНАЛНОГ ЈАВНОГ ЕМИТОВАЊА

Међународни интервенционизам у области медија у БиХ различито се прихватао и тумачио у зависности од ентитета. У Републици Српској није било сагласности да се процес реформе и реорганизације медија одвија под патронатом међународне заједнице, нити спремности да надлежности ентитета у области информисања и медија, загарантоване Дејтонским споразумом, буду пренесене на ниво БиХ. У ФБиХ процеси трансформације медија, који су вођени и креирани у Канцеларији високог представника, оцјењивани су као добродошла и неопходна међународна помоћ и подршка. „Устав БиХ надлежности у области медија и информисања дао је ентитетима и на тај начин формално онемогућио централним органима државе БиХ да доносе било какве законе из области медија, што је протумачено и као немогућност постојања једне државне (јавне) радио-телевизије. Међународна заједница касније је дала флексибилније тумачење духа Устава, али недоречена, компромисна и медијски нелогична рјешења настала у Дејтону дуго су спречавала интегрални развој медија у БиХ“ (Удовичић, З., Халиловић, Јусић, Удовичић, Р., 2001).^[17] „Одлуке Високог представника, уз све контроверзе које прате њихову правну природу, у остваривању права на информисање биле су изузетно значајне. Оне су, због ауторитета и стварне моћи доносиоца, ефикасно отклањале препреке политичке природе и успостављале нормативни стандард примјерен актуелним рјешењима у Европи и свијету“ (Халиловић, Надаждин-Дефтердаревић, 2012, р. 38). Вријеме је, међутим, показало да ауторитет и моћ станих доносиоца и формално развлашћивање домаћих структура власти нису сузили расколе нити уклонили свеобухватно присутну нелојалност и отпоре јединственом а наметнутом моделу система јавне радиодифузије.

^[17] Удовичић, З., Халиловић, Јусић, Удовичић, Р. (2001). *Медији на њрекрејници: медијска слика БиХ*. Доступно на: <http://www.mediaonline.ba/ba/?ID=30>. Приступљено 30.10.2016.

ЗАКЉУЧАК

Нефункционалност система јавног емитовања условљена је асинхроним дјеловањем три етничке заједнице у БиХ. Политички представници Републике Српске не желе се одрећи национално оријентисаног и јаког државног медија, какав је РТРС. Стога сви услови за функционално дјеловање заједничког система, који подразумевају губитак институционалне аутономије РТРС-а, надлежности и утицаја Народне скупштине Републике Српске у областима власништва над имовином и права располагања те именована највиших управљачких структура овог јавног сервиса, нису прихваћени из Републике Српске. Политички представници Бошњака из Федерације БиХ не престају на смањење надлежности Корпорације јавних сервиса, која је вољом међународне заједнице наметнута као кровно тијело, с правом располагања, управљања имовином емитера и њиховим техничким ресурсима. На темељу таквих законских одредби, извјесно је да Корпорација неће бити формирана, као четврти субјект Јавног РТВ система БиХ. Али, не постоји политичка воља за договор и консензус на бази минималних заједничких интереса свих актера, с циљем деблокаде овог процеса. Представници Хрвата, системски и институционално, заштијевају формирање јавног сервиса на хрватском језику и, досљедно, на подручјима с већинским хрватским становништвом не плаћају РТВ таксу.

Упркос снажном утицају западних земаља, међународном интервенционизму и стотинама милиона долара стране помоћи, у БиХ ни данас не постоји базични консензус о будућности државе, а међуетнички расцјепи све су дубљи. Огледало такве друштвене стварности јесу босанскохерцеговачки медији, који двије деценије од окончања рата, нису превазишли међунационалне и етничке подјеле, реформе нису успјеле, а професионална улога медија, која би требало да поспријечи демократски развој друштва у цјелини и интегрише, остала је неостварена. Систем јавног емитовања у БиХ, који чине три јавна емитера, Радио-телевизија Босне и Херцеговине (БХРТ), Радио-телевизија Републике Српске /РТРС/ и Радио-телевизија Федерације БиХ (ФТВ), успостављен је на темељу 17 закона и одлука, које су креирали високи представници међународне заједнице у БиХ од 1999. до 2006. године. Формиран међународним условљавањем, без јавне дебате, консензуса домаћих институција, Јавни РТВ систем БиХ никад није профункционисао. Јавни емитери, унутар наметнутог система, континуирано се боре за превласт сопствених продукција и пажње јавности којој преферирају, а сарадња између јавних сервиса минимална је. Корпорација, као четврти субјект Јавног РТВ система БиХ, није успостављена због супротстављених ставова о власништву над имовином емитера.

Реформа медија, која се у БиХ водила међународним условљавањем, захтјевима за примјеном формалних правила и копирањем успјешних западних модела, иако у окружењу нису постојале ни политичке ни друштвене претпоставке за те процесе, дала је половичне резултате. Медији настали као резултат ових реформи и даље су финансијски неодрживи, разједињени и подложни политичким утицајима.

Представници Савјета министара БиХ и Парламентарне скупштине, са члановима Одбора Јавног РТВ система, формирали су Интерресорну радну групу за анализу provedбе Закона о Јавном РТВ систему БиХ. Средином 2018. године усвојен је Извјештај у којем се, између осталог, наводи да се више од 75 одсто одредби овог системског закона не спроводи; није формирана Корпорација јавних сервиса, РТВ такса и приходи од маркетинга не расподјељују се на законом утврђен начин, не примјењује се одредба о равномјерној заступљености конститутивних народа у руководећим, уредничким, новинарским и другим радним позицијама јавних сервиса, не поштује се право на равноправну употребу језика народа у БиХ, нарочито матерњег језика Хрвата. Политички представници заједничких институција БиХ коначно су признали да Јавни РТВ систем не функционише и да је проблем у наметнутим законским одредбама, које у политичком систему БиХ, националним, друштвеним, културолошким и медијским односима нису примјењиве. И то се може сматрати одређеним помаком у односу на протеклу деценију и по. Постигнут је политички договор, истина лабав, да се приступи изради новог Закона о Јавном РТВ систему, који би требало да уважи и исправи све уочене грешке и отклони препреке у имплементацији, уколико буде искрене воље да се у БиХ успостави систем јавног емитовања, као јавно добро од интереса за све етничке групе и грађане.

ЛИТЕРАТУРА

- Башић-Хрватин, С., Томпсон, М., Јусић, Т. (2008). *Разједињени пројектају: Јавни радио-телевизијски сервиси у мултиетничким државама*. Сарајево: Медицентар.
- Дуганџија, Н. (2004). *Етнонационални синдром: између човјечанства и њене*. Загреб: Durieux.
- Зубер, Љ. (2012). *Политички односи с јавношћу у Републици Српској*. Филозофски факултет Пале и Комесграфика Бања Лука.
- Кецмановић, Н. (2007). *Немојућа држава*. Београд: Филип Вишњић.
- Нешковић, Р. (2013). *Недовршена држава – Политички систем Босне и Херцеговине*. Сарајево: Фридрих Еберт Штифтунг.

Удовичић, З., Халиловић, Јусић, Удовичић, Р. (2001). *Медији на њре-крејћници: медијска слика БиХ*. Сарајево: Медиа План.

Удовичић, Р. (2012). *Вјеродостојности медија – теоријске и ѡрактичне дилеме*. Сарајево: Медиа План.

Халиловић, М., Цихана, А. (2012). *Медијско ѡраво у Босни и Херцеѡвини*. Сарајево: Internews in Bosnia and Herzegovina.

Интернет извори:

<http://www.mediaonline.ba>

<http://www.ohr.int>

Dejana Radovanović - Šarenac

University of East Sarajevo

Faculty of Philosophy Pale

Bosnia and Herzegovina

THE PUBLIC BROADCASTING SYSTEM IN THE ETHNICALLY DIVIDED SOCIETY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA: WHY IT IS NOT WORKING

Abstract: *The complex structure of Bosnia and Herzegovina, a state that was established by the Dayton Accords and consisting of two entities (Republika Srpska and the Federation of B&H) and three constituent nations (Serbs, Croats, and Bosniaks), after more than two decades of existence is now being faced with a deeply segmented society and an incoherent political system. A lack of an elementary consensus among the Serbs, the Croats, and the Bosniaks about living together is the reason behind the instability of the political system of Bosnia and Herzegovina, which in turn causes divisions and inconsistencies among all associated subsystems, including those media-related. Can the media, and to what degree, help overcome the tensions within the deeply divided societies if this fragmentation is not solved on the political level? The legal framework of the B&H Public Broadcasting System is defined by a single generic law on broadcasting and by laws on three public broadcasting services. However, no good legal and regulatory framework for the operation of the public broadcasting system in B&H and every public service based on high international standards, has so far been fully implemented or accepted by the local political elites. This paper addresses, among other things, the issue of media disintegration, which takes place despite the existence of commendable legal provisions.*

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, political system, Public Broadcasting System of B&H, Public Broadcasting Services, regulation and managing of public media.*

Amila Taljanović^[1]

Univerzitet u Sarajevu

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Bosna i Hercegovina

Pregledan naučni rad

UDK: 316.3:179.7

SOCIOLOŠKI TEORIJSKI PRISTUPI FENOMENU SUICIDA

Rezime: *U radu govorimo o nekim sociološkim teorijskim pristupima fenomenu suicida koji je postao jedan od najčešćih uzroka smrti, kako u svijetu tako i u Bosni i Hercegovini. Bez obzira na sve razlike koje postoje među zemljama svijeta, one s boljim socioekonomskim uslovima imaju manji rizik od suicida, što posebno važi za osobe muškog spola i da sociološki faktori u velikoj mjeri određuju broj i stopu suicida u nekoj zemlji.*

Ključne riječi: *sociološki, teorijski, suicid.*

УВОД

Sociološki pristup suicidu fokusira se na značaju društvenog okruženja, odnosno, socijalnih, ekonomskih i kulturnih faktora koji utiču na suicid. Uglavnom se zasniva na pretpostavci da je suicid najčešće posljedica opštih socijalnih potresa ili dezorganizacije, odnosno, da je prvenstveno odraz različitih socijalnih i kulturnih značenja koji samoubistvo ima u određenoj sredini (Maskill, 2005).

Postoji veliki broj socioloških teorija kojima se suicidalno ponašanje tumači kao posljedica socijalnih uslova prisutnih u određenom trenutku u određenoj grupi stanovništva. Većina ovih teorija se nadovezuje na rad francuskog sociologa Emila Dirkema, koji se smatra začetnikom suicidologije. Studija „Samoubistvo“ je „još uvek najbolji primjer ne samo proučavanja samoubistva, već sociološke studije uopšte “naročito zbog „konzistentnosti i snage argumenata koji dokumentuju Dirkemovu zamisao sociološkog metoda“ (Petrović, Opalić, Radulović 1990: 8). Dirkem samoubistva objašnjava kao posledicu djelovanja društvenih uticaja, a odnos pojedinca i društva smatra ključnim za razumjevanje samoubistava. Samoubistva predstavljaju odraz poremećenog odnosa između društvene integracije i regulacije, odnosno nedovoljnog ili previše izraženog stepena socijalne integracije i socijalne regulacije (Durkheim, 2002).

^[1] ataljanovic@fkn.unsa.ba

Zatim, imamo jednu grupu socioloških teorija koje daju značaj socijalnom značenju suicida i mogućnostima za njegovo izvršenje. Socijalno značenje suicida, koje zavisi od kulturnih normi, verovanja i vrednosti, običaja, suicidalnog ponašanja drugih i reakcija na njih, određuje suicidalna ponašanja članova nekog društva. (Penev, 2016:16). Takođe, suicidalna ponašanja su određena i time kolika je fizička, ali i kulturna dostupnost i prihvatljivost mogućnosti za njihovo ostvarivanje (Maskill, 2005).

Pored gore navedenih socioloških teorija postoje autori koji nastoje da povežu različite sociokulturne i psihološke utjecaje na suicid. Među ovim teorijama možemo pomenuti Gidensovu, koja je integrisala Dirkemovu sociološku perspektivu sa psihološkom perspektivom Sigmunda Frojda. Prema ovoj teoriji razvoj suicidalnog ponašanja zavisi od izloženosti stresu, osjetljivosti na uticaje iz date sredine i karakteristika ponašanja koje nastaju kao posljedične reakcije. (Penev, 2016:16).

Epidemiološka istraživanja o problemu suicida pokazuju da je pokušaj suicida najjači klinički prediktor suicida. Njemu obično prethodi proces, koji počinje prolaznim suicidalnim mislima, zatim se razvija kroz mnogo konkretnije planove i suicidalne pokušaje, sve do konačnog samoubistva (Penev, 2016:16). Iako su danas sociološka shvatanja o suicidu vrlo razgranata, što se djelimično primjećuje iz prethodno izloženih stanovišta, ipak treba da naglasimo da se u sociologiji prepoznaju sljedeći pristupi suicidu: pozitivistički, funkcionalistički, strukturalistički i humanističko-egzistencijalistički pristup.

POZITIVISTIČKI PRISTUP SUICIDU

U proučavanju bilo kojeg sociološki relevantnog problema, sa pozitivističkog stanovišta, vrijedno je podsjetiti se na odgovarajuće teorijske poglede onih sociologa koji su tu nauku zasnovali, upravo na tom stanovištu. U tom pogledu, osnivači sociologije - Auguste Comte (1798-1857) i Emile Durkheim (1858-1917) su relevantni, ne samo za razumijevanje potrebe za sociologijom, nego i za razumijevanje pozitivističkog pristupa devijantnim (i socijalnopatološkim) pojavama u društvu. Prvu sociološki razvijeniju teoriju devijacija koja pripada socijalno-patološkim teorijama dao je Emil Dirkem (koji se djelimično oslanja na opštiji pozitivistički pristup svojeg prethodnika-Comte). (Milosavljević, 2003:219). Polazeći od opšteg pozitivističkog pristupa, Dirkem je bio zainteresovan za ispitivanje mehanizama očuvanja i stabilnosti društva. Dirkem smatra da je društvo superiorno u odnosu na pojedinca, a ono što obezbjeđuje tu superiornost je postojanje posebnog supstrata, a to je kolektivna svijest (Milosavljević, 2003:220).

Organicistička teorija društva ili organicizam, čiji je začetnik engleski matematičar i filozof Herbert Spenser (Milosavljević, 2003:219). Njegov pristup društvu je u osnovi biološki pristup (koji se javio u osamnaestom vijeku), koji kao takav nije mogao uspješno da objasni prirodu najvažnijih psiholoških oboljenja (kao što su šizofrenija ili depresivne psihoze) za koje se pretpostavljalo da imaju direktnu vezu za fizičkim promjenama u organizmu. Sociogeneza mentalnih poremećaja, uključujući i suicid, tek se može pratiti od Ogista Komte-a; iz čijih radova slijedi da je on duševne bolesti sagledavao dvostruko, kao logičke i društvene. Pomenuta dvostrukost „subjektiviteta“ psihičkih poremećaja bila je, po Kontu, naročiti vidljiva u vreme društvenih kriza; jer se tada broj poremećaja, u kojima je dovedena realnost objekata u pitanje, znatno uvećavala. (Opalić, 2008:104). Dakle svaki oblik društvene krize, kao i revolucije, ratovi i drugo, vode ka povećanju destruktivnosti čovjeka prema samom sebi; što u krajnjem slučaju vodi samoubistvu.

Sličan stav o mentalnim poremećajima, kao i Komte, imao je i Emil Dirkem (1960). On smatra da je anomija, odnosno, društveno stanje u kojem dominira odsustvo vladavine normi, ključna za objašnjanje sociogeneze samoubistava. Nedostatak društvenih normi u interpersonalnim relacijama, podsticao je, na međuličnom planu, manjak kontrole nagona, i samim tim postajao je izvor nemira i nezadovoljstava. Na taj način je Dirkem, u svom klasičnom djelu „Samoubistvo“ (prvi put štampanom 1897) objašnjavao povećanu stopu suicida u anomičnim društvenim situacijama. (Opalić, 2008:104). Zatim, Gustav Le Bon, socijalni patolog (u svojoj knjizi pod nazivom: „Psihologija gomile“) opisuje dejstvo osjećaja koja se u masi šire poput zaraze, te ih smatra uzročnicima čovjekovog ponašanja na primitivan, nagonski, odnosno, nenormalan način.

Charl Blondel, psihopatolog, smatrao je da psihička oboljenja, a posebno suicid, nastaju onda kada čovjek ne uspije da se prilagodi društvenoj grupi, razvijajući kako je on naveo novu nesocijalizovanu svijest kod čovjeka. Maurice Halbwacks (1933) na svoj način proširuje Dirkemova tumačenja socijalne prirode psihičkih poremećaja (u svom djelu pod nazivom „Uzroci samoubistava“), kada navodi da je stanje anomalije tek okidač psihijatrijskih oboljenja, a socijalna izolacija jedan od neposrednih uzroka suicida. Pored već navedenih autora ovog pravca spomenut ćemo još neke teoretičare, koji su kasnije slijedili ovaj pristup; to su Ervin Gofman (1961), čija je brilijantna studija o duševnoj bolnici kao totalnoj instituciji „Azili“, bila izuzetno podsticajna i za sociogenezu duševnih poremećaja. (Opalić, 2008:105). Zatim, P. Pavlov koji je psihičke poremećaje objašnjavao kao posledice izolovanog refleksnog uslovljavanja pojedinaca. (Opalić, 2008:106).

Kako smo već ranije naglasili da je Emil Dirkem začetnik klasične socio-patološke teorije, ukazaćemo na njegov pozitivistički pristup suicidu.

Za razumijevanje Dirkemovih stanovišta o suicidu bitno je da se navedu dvije uporišne tačke njegove koncepcije: (1) razlikovanje normalnih od patoloških društvenih pojava i (2) obrazloženje anomija. U svom pokušaju da objektivno razgraniči normalne od patoloških društvenih pojava, on polazi od zdravorazumske razlike; u tom smislu što on kaže da su neke pojave „potpuno onakve kakve bi trebale da budu, a neke pojave bi trebalo da budu drugačije nego što jesu.“ (Durkheim, 1963:55). Prema Dirkemu, normalne i patološke pojave važe samo za određeni tip društva, odnosno, za razvojnu fazu datog društva one su relativne. Pri tome, Dirkem navodi dva kriterijuma za razlikovanje normalnih i patoloških pojava:

- a) da li je određena pojava prosječna i
- b) da li je ona povezana s određenim tipom društvenog života.

Da bi to objasnio, Dirkem se poduhvatio statističke analize stope samoubistava u nekim društvima zapadne Evrope. Stope samoubistava - prema njegovom mišljenju - pokazuju pravilne obrasce iz godine u godinu, a ti obrasci moraju se objašnjavati na sociološki način. Samoubistvo je, naoko, isključivo lični čin, posljedica krajnje lične nesreće. Dirkem suicide vidi kao raznovrsnu društvenu pojavu. Na osnovu toga, razvija i obrazlaže tri ključne pravilnosti koje su vezane za sociološko razumijevanje samoubistva: (a) samoubistvo varira u obrnutoj razmjeri sa stepenom integracije religioznog društva; (b) samoubistvo varira u obrnutoj razmjeri sa stepenom integracije konkretnog društva; (c) samoubistvo varira u obrnutoj razmjeri sa stepenom društvene integracije.

Imajući to u vidu, Dirkem pokazuje da različita društva imaju ublažujući uticaj na samoubistvo, i to ne zbog posebnih svojstava svakog od njih, već zbog jednog uzroka koji im je svima zajednički. U tom pogledu, on smatra da je stopa samoubistava u svakom društvu posljedica različitog stepena socijalne povezanosti pojedinca i društva. Tako, na primjer, nagla promjene društvenog položaja, zbog neke društvene kataklizme, raspada bračne zajednice ili gubitka posla, može dovesti do samoubistva. Dakle, sklonost ka samoubistvu u određenoj društvenoj grupi, prema Dirkemu, određuju dvije varijable: društvena integracija i društvena regulacija; što je samo specifičan vid stepena jedinstva i stepena normiranosti društva. Na tome se zasniva i Dirkemova pravilnost da samoubistvo varira obrnuto stepenu integracije društvenih grupa. Može se izdvojiti četiri tipa društvenih uslova koji sadrže određene društvene uzroke, a koji djeluju na stopu samoubistva; to su: anomija, suprotnost anomije - fatalizam, i egoizam, suprotnost egoizma - altruizam. Visok stepen integracije karakterističan je za altruizam, a nizak za egoizam, dok je nizak stepen regulacije karakterističan za anomiju, a visok za fatalizam. Visoke stope suicida uslovljene su, kako visokim, tako i niskim stepenom integracije društvenih grupa, za razliku od prosječne

integracije gde su stope najniže. Zato društvo, prema Dirkemu, treba da bude integrirano do onog nivoa na kojem njegovi članovi posjeduju „kolektivnu svijest“.

Holbwach-ova teorija predstavlja razvoj Direkomove teorije i njeno kritičko ocenjivanje na osnovu novih statističkih podataka (Holbwach, 1930.). On je potvrdio vezu samoubistava sa porodičnom strukturom i religijskom pripadnošću. Ovo istraživanje je pokazalo da su glavni socijalni uzroci samoubistva oni koji dovode do socijalne izolacije. (Milosavljević, 2003:108). Henry i Short su, u osnovi integrirali Dirkemova shvatanja sa psihoanalitičkim koncepcijama o frustraciji i agresiji (Henry, Short 1954.). Po ovim autorima, samoubistvo i ubistvo su akti agresije, koji rezultiraju iz frustracije. Samoubistvo je uzrokovano frustracijama u ličnosti, a ne u spoljnoj sredini. (Opalić, 2008:108). Značajna pretpostavka ovih autora jeste da veća vjerovatnoća suicida zavisi od jačine društvene integracije. Ukoliko je društvena integracija viša, rizik od suicida je manji.

FUNKCIONALISTIČKI PRISTUP SUICIDU

Iako funkcionalizam ima uporište u razvoju američke sociologije uopšte, ipak počasno mjesto u razumijevanju funkcionalističkog pristupa suicidu daje se Tomasu D. Eliotu; posebno od kada je on prvi upotrebio izraz psihijatrijska sociologija (psychiatric sociology) (1928). Eliot je, u duhu psihoanalitičke teorije, pokušao da objasni niz socijalnih problema. (Milosavljević, 2003:108). Pored njega, sličan pristup socijalnopatološkim problemima razvili su i - White, Franc Aleksander, E.E.Sauthard i X.C.Saliven i drugi. Što se tiče razvoja sociogenetskih koncepata o tim pojavama, prepoznatljivo je shvatanje Adolfa Mejera, koji smatra da su psihičke bolesti rezultat višegodišnjeg neuspjeha prilagođavanja pacijenata na socijalne događaje, koje nastaju prije svega zbog naročito preživljene traume iz djetinstva. Robert Faris i Voren Danham, uz pomoć Roberta Parka i Ernesta Burgessa, razvili su takozvani, ekološki model istraživanja psihičkih poremećaja u Čikagu. Faris E.L.i W.H. Danham bave se ispitivanjem distribucije funkcionalnih psihoza u Čikagu i drugim metropolama u SAD-u (u svojoj studij pod nazivom: „Mentalne bolesti u urbanoj sredini“, 1939); gdje navode da su poremećaji najrasprostranjeniji u centralnim gradskim četvrtima.

Sa stanovišta svoje opšte sociološke funkcionalističke teorije, Talcot Parsons je tridesetih godina dvadesetog vijeka analizirao socijalne uloge ljekara i pacijenata, upoređujući mjesto ove dvije društvene grupe u okviru društvene strukture i funkcionisanja društvenog sistema. Na osnovu toga, on je ukazao na odnos normalnog i ne-normalnog. Naime, prema njegovoj tvrdnji, čovjek pripada ili zdravima ili devijantima (ludaci, simulanti, samoubice) u najširem smislu. Strukturalno-funkcionalistička paradigma

društvene devijantnosti svoja idejna nadahnuća i teorijske inspiracije preuzima iz pet ključnih izvora: političke filozofije Tomasa Hobsa, sociološkog organicizma Herberta Spensera, klasične-prve socijalno-patološke teorije Emila Dirkema, antropoloških radova Bronislava Malinovskog i Retklif Brauna, sociologije Maksa Vebera i Dzordza Herberta Mida i psihoanalize Sigmunda Frojda. (Jugović, 2009:109).

Naučna preokupacija strukturalno-funkcionalističke teorije jeste preokupacija konstitutivnim i integracijskim pretpostavkama modernog društva. (Jugović, 2009:112). Fokusirana je na sledeća sociološka pitanja: Zašto i kako bi trebalo čovjeka prilagoditi društvu? Zašto društvo treba povremeno reformisati, ali ga suštinski ne mjenjati? Šta je progresivno u modernoj demokratiji po društvo? Kako razrješiti problem odnosa poredak-sloboda? i drugo. Odnos čovjeka i društva ova teorija predstavlja kroz prizmu relacije između društvenog poretka i individualnog ponašanja, odnosno voljnog ponašanja, pri čemu je ključna usmjerenost analize usmjerena prema ispitivanju mehanizama koji pojedinca prilagođavaju poretku i sistemu. Mehanizme prilagođenosti pojedinac pronalazi u procesima socijalizacije, interiozacije i socijalne kontrole. Funkcionalistička teorija društva ili teorija poretka nastavlja se na ideje Comte-a i Dirkema, jer iz te tradicije preuzima:

a) dobar deo organističke vizije društva,

b) postavku o zajedničkim vrednostima kao osnovu integracije društvenog sistema i

c) ideju o socijalizaciji kao osnovnom sredstvu društvene kontrole kojim se individualna delovanja usklađuju sa očekivanjima društvenog sistema. (Milosavljević, 2003:235).

U okviru funkcionalističke teorije društva izdvajaju se tri koncepcije o devijacijama.

a) Teorija o funkcionalnosti i disfunkcionalnosti devijacija; Teorija anomije, čiji je predstavnik Robert K. Merton i Teorije potkulture, čiji predstavnici su Albert Kohen, Richard Kloward, Lojd Ohlin i Walter Miller, koji polaze od alternativnih kultura, potkultura koje se stvaraju u pojedinim društvenim grupama različitog društvenog položaja, etničkog porekla, rase ili starosti. (Milosavljević, 2003:235).

U okviru funkcionalističke teorije društva izdvajaju se tri koncepcije o devijacijama. Teorija o funkcionalnosti i disfunkcionalnosti devijacija; Teorija anomije, čiji je predstavnik Robert K. Merton i Teorije potkulture, čiji predstavnici su Albert Kohen, Richard Kloward, Lojd Ohlin i Walter

Miller, koji polaze od alternativnih kultura, potkultura koje se stvaraju u pojedinim društvenim grupama različitog društvenog položaja, etničkog porekla, rase ili starosti. (Milosavljević, 2003:235).

Teorije o funkcionalnosti i disfunkcionalnosti devijacija nastale su u okviru opšte funkcionalističke teorije društva. Tipičan predstavnik ovih teorija je - kao što je već naglašeno - američki sociolog Talcot Parsons. Parsons je ključne ideje o funkcionalnom karakteru društvenih devijacija izneo u delu "Društveni sistem" (Parsons,1951) (Milosavljević, 2003:235). Za Parsonsa, osnovno svojstvo društvenog sistema jeste normativno uređena društvena struktura. Zato je interesovanje ovog sociologa usmjereno održavanju društvenog poretka. Za funkcionaliste društveni sistem je cjelina koja se održava u stanju ravnoteže, slično dijelovima organizma, gdje se vrše određene funkcije za održavanje sistema kao cjeline.

Polazni stav funkcionalističke teorije je shvatanje da društvo čini struktura odnosa u koje pojedinci stupaju kroz uzajamne interakcije ili preko određenih društvenih institucija. Osnovu društvene strukture i organizacije čine tri elementa sistema:

- a) društvene uloge,
- b) društveni statusi i
- c) društvene institucije (Parsons,1937). (Milosavljević, 2003:236).

Funkcionalisti raskidaju sa tradicijom da se u okviru sociološkog proučavanja devijacija one moralno određuju i ocenjuju. (Milosavljević, 2003:236). Od mnogih autora koji su u svojim sociološkim istraživanjima koristili Durkheimovu teoriju anomije, posebno se ističe Merton, koji je modificirao teoriju anomije i pokazao da devijantnost i suicidalnost potiče iz kulture i strukture samog društva. Prema Mertonu, strukturu kulture čine određene norme, standardi, vrijednosti i ciljevi, koji određuju ponašanje individue ili grupe, a socijalnu strukturu čine organizovani društveni odnosi, pozicije (statusi, položaji), na osnovu kojih se uspostavljaju razlike u društvu. Merton je u skladu sa svojom teorijom anomije utvrdio tipologiju adaptacije pojedinca na stanje anomije u društvu. Koncept tipologije zasnovao je na pet načina, odnosno tipova, reagovanja individue na stanje anomije u društvu: konformizam; inovacija; ritualizam; povlačenje; pobuna. (Milosavljević, 1997:11-13).

Mertonova tipologija individualnih načina adaptacije

Način adaptacije	Kulturalni ciljevi	Dozvoljena sredstva
Konformizam	+	+
Inovacija	+	-
Ritualizam	-	+
Povlačenje	-	-
Bunt	±	±

Izvor: Merton, Social theory and social structure, op. cit., 217

„+“ označava prihvatanje

„-“, označava odbacivanje

„±“ označava odbacivanje sa zamjenom, situaciju kada pojedinac odbacuje ciljeve i sredstva, ali zahtijeva da se oni zamijene novim.

Tipologija načina individualne adaptacije [(+) znači "prihvaćaju"; (-) znači "odbijanje prevladavajućih vrijednosti i zamjena novim vrijednostima" u društvenom sistemu]. Analizom pokazatelja iz navedene tabele vidljivo je sljedeće: konformitet kao način adaptacije, predviđen je kao kulturni cilj, ali pretpostavlja i institucionalna sredstva. Konformitet institucija društva koje se institucije nude kao legalna sredstva za postizanje ciljeva. Inovacija je predviđena kao kulturni cilj, gdje ga institucionalna sredstva ne predviđaju (predviđa se da bi inovacija mogla institucionalna sredstva narušiti). Ritualizam nije predviđen kao kulturni cilj, ali ga institucionalna sredstva predviđaju (na primjer, funkcija ceremonije je da potvrdi indentitet grupe). Povlačenje nije predviđeno ni kao kulturni cilj, niti su predviđena institucionalna sredstva. Pobuna spada u zonu "prihvaćanja-odbijanja" kao kulturnog cilja. Za nju su u strukturi društva predviđena institucionalna sredstva, ali koja mogu prihvatiti ili odbaciti navedeni način adaptacije. Suicidu su skloni duševno oboljeli povlačenje odustajanje od kulturnih ciljeva i institucionalizovanih sredstava.

Parsonsova funkcionalistička teorija se najčešće imenuje kao teorija uloga. U tom smislu, ona je samo jedna vrsta shvatanja o društvenim poremećajima, jer pored nje u sociologiji su danas prepoznatljive i druge teorije (teorija anomije - Dirkem i Merton, teorija etiketiranja ili labeling teorija - Lemerta i Čifa, teorijski model karijere psihički oboljelog - Gofman), teorijski koncept etnometodologije-fenomenološki pristup i antipsihijatrijsko teorijsko objašnjenje duševnog poremećaja). Prema teoriji društvenih uloga, koju zastupa Parsons, društvena uloga je ključna kategorija, zato što različite društvene uloge služe održavanju ravnoteže u socijalnom sistemu, odnosno, doprinose njegovom funkcionisanju.

STRUKTURALISTIČKI PRISTUP SUICIDU

Strukturalizam, kao sociološka teorija, je nastao šezdesetih godina dvadesetog vijeka u Francuskoj, a najveći doprinos za njegov razvoj dao je Ferdinand de Sossur. Veliki radnički i studentski protesti 1968 godine, koji su potresali cijeli svijet, izazvali su prekretnicu u razvoju strukturalizma i udaljili ga od onog klasičnog. Predstavnici ove teorije su: Kohen, Stros, Fuko, Alister.

Albert Kohen (Albert Kohen) je jedan od poznatijih predstavnika ove teorije u sferi proučavanja društveno devijantnih pojava. (Demirović, 2006:207). Kohen smatra da devijantnost može biti u funkciji sigurnosnog ventila kojim se štiti određeni društveni poredak. U kontekstu ove analize Kohen za razliku od Merton, devijantnost ne shvaća kao individualnu nego kao kolektivnu reakciju na položaj u klasnoj strukturi. Tu tezu pokazuje na primjeru devijantnog ponašanja dječaka iz niže radničke klase, koja - prema njegovom mišljenju - nije genetska. Naprotiv, oni također prihvaćaju sistem vrijednosti društva u kojem žive. (Demirović, 2006:207). Sklonost devijantnim ponašanjima ovih dječaka proizilazi iz njihovog neuspjeha u školovanju. Njihovo ponašanje, dakle, treba posmatrati iz strukture društva u kojoj žive, u kojima takva djeca za posljedicu imaju manji fond riječi, nedostatak opširnijeg znanja i drugo, pa im se u startu blokiraju mnogi putevi prema uspjehu u životu i to izaziva frustraciju koja može dovesti i do suicida. Dakle, oni preuzimaju druge norme i vrijednosti, nešto što bi se moglo označiti kao zasebna, u biti delinkventna potkultura, u kojoj se sami mogu dokazivati. Njezin smisao je u tome da se matična kultura izokreće. (Demirović, 2006:207). Neki autori, u kasnijim izučavanjima fenomena devijantnosti kao što je Rože /Bastide/ (1965), primjetili su nedostatke sociološkog pristupa Charla-ovih shvatanja, zbog toga što je Blondel smatrao da je takozvana nesocijalizovana svijest kod čovjeka uslovljena biološkim faktorima. Michel Fuko/, (koji je 1961 godine napisao knjigu pod nazivom: „Istorija ludila u doba klasicizma“), analizira strukturu morala, umjetnosti, ekonomije, ali i institucija (psihijatrijskih posebno), u kojima - kako je naveo - “razum od najstarijih vremena optužuje nerazumu“. (Opalić, 2008:106). Fuko je zaključio da je za pojam „ludilo“ suštinsko to što predstavlja opoziv razumu i kao takvo pravi niz problema u društvu, dovodeći u pitanje osnovne elemente međusobnog razumjevanja i saosjećanja među ljudima. (Opalić, 2008:106). Zbog toga je bilo neophodno da se definiše u društvenom kontekstu, što je učinjeno davanjem psihijatrijske dijagnoze čovjeku sa psihičkim problemom i to od stručnjaka, u početku neuropsihijatar, budući da je organska teorijska teza o poreklu duševnih oboljenja bila tada najuticajnije. Fuko nije ipak propustio da naglasi da je

nerazumnost legitimni sadržaj društvenog života (kao i sve iracionalno, odnosno emocionalno), pa društvo u biti greši kad god izopštava duševnog bolesnika, naročito u situaciji njegovog aziliranja. (Opalić, 2008:104).

Dakle, strukturalistički pristup suicidu se temelji na otkrivanju nekih trajnih nevidljivih struktura, koje utiču na njegovu pojavu.

HUMANISTIČKO-EGZISTENCIJALISTIČKI PRISTUP SUICIDU

Humanističko-egzistencijalistički pristup društvenim devijacijama (i suicidu) ima svoje korene u filozofsko-antropološkim i sociološko-teorijskim shvatanjima klasične nemačke idealističke filozofije, zatim u Marksovoj misli, filozofiji egzistencijalizma i psihoanalizi Sigmunda Frojda (Jugović, 2004-3). Ovi idejni uticaji su najznačajniji u njihovom prisustvu i re-tematizaciji u okviru radova Eriha Froma, kao mislioca koji se od svih predstavnika socijalno-antropološke teorije najdirektnije zanimao za fenomen društvene devijantnosti. (Jugović, 2009:157). Jedinstveno istorijsko značenje Marksove misli From vidi u njegovoj sposobnosti povezivanja prosvetljenog humanizma i nemačkog idealizma sa stvarnošću ekonomskih društvenih pojava, što je položilo temelje nove nauke o čoveku i društvu. (Jugović, 2009:158). Svaki čitalac Fromovih dela može veoma brzo da zapazi da je on u stalnom dijalogu i teorijsko-ideološkom i antropološkom sučeljavanju sa Sigmundom Frojdom (Jugović, 2006).. Sa socijalno antropološkog shvatanja društvene devijantnosti spomenućemo neke od Frojdovih i Fromovih ideja. Teorija čovjeka i libida kao zatvorenog sistema po Frojdu, From je zamjenio socijalnom teorijom sa naglaskom čovjekove povezanosti sa svijetom. Frojdova instiktivistička teorija ljudske agresivnosti, po Fromu je teorija koja uzrokuje agresivnost posmatrana u sadejstvu nasljednih i socio-kulturnih faktora. Treće, From prevladava Frojdov pojam mentalnog zdravlja ili normalnost, koga Frojd vezuje za zadovoljavanje libida, prevladavanje narcisoidnosti i dostizanje „genitalne razine“ u razvoju (From, 1984-4:62) u shvatanje da je znak normalnosti i zdravlja čoveka situacija u kojoj on može da zadovolji svoje specifične ljudske potrebe na „pozitivan“ način to jeste. stvaralaštvom, kreativnošću, ljubavlju, itd. (Jugović, 2009:158). Za Frojdovo shvatanje nesvjesnog, From ističe i postojanje društveno nesvjesnog i From doraduje Frojdovu teoriju da se društvo i civilizacija razvijaju u kontekstu sa potrebama čovjeka, iz čega nastaje i kolektivna neuroza.

U svom djelu pod nazivom Zdravo društvo, From se bavi istraživanjem patologije savremenog društva i terapije koja društvo treba da učini zdravim. Fromov kategorijalni aparat je snazno obojen egzistencijalizmom: on govori o „proklestvu“ koje čoveku donosi samosvest, o čovekovim „nerešivim protivrečnostima“, doživljaju smrti, o čoveku kao anomaliji prirode ili „monstrumu univerzuma“, o ljudskoj situaciji kao paradoksalnoj, tragičnoj,

ispunjenoj patnjom i pitanjima o smislu života i bitisanja, itd., sasvim u duhu filozofije egzistencijalizma izraženom u mislima Kafke, Kjerkegora, Paskala, Sartra, Dostojevskog, Berđajeva, itd. (Jugović, 2009:159). Problem slobode sa aspekta društvene devijantnosti From je iskoristio da bi objasnio motive koji vode čovjeka da se odrekne slobode i nađe spas u destrukciji, rušilaštvu i totalitarizmu. Dakle, problem čovjeka, njegove prirode i egzistencije čine srž Fromovih teorijskih razmatranja. On u ljudskoj prirodi vidi tri glavne egzistencijalne protivrječnosti, koje čovjek ne može ukinuti i na koje može različito reagovati savisno od svog karaktera. Najfundamentalnija protivrječnost jeste ona između života i smrti. Druga proizilazi iz čovjekovih potencijalnih životnih mogućnosti, koje zbog kratkog trajanja života, ne mogu da se realizuju, i čovjekove izvorne usamljenosti i njegove potrebe da živi sa drugim ljudima. (Jugović, 2009:161). From u ovome vidi tragičnost čovjekove prirode, dakle, čovjek u težnji da izbjegne osjećanja usamljenosti i nesigurnosti koju nosi egzistencija, veoma često nalazi iracionalna rješenja egzistencije, misleći da su upravo ta rješenja izlaz iz sopstvene dihotomije. Odatle izvire tamna strana čovjeka; destruktivnost, agresivnost, sadizam, samoubistvo i drugo.

Predmet proučavanja egzistencijalizma je egzistencija čovjeka, društvene prilike i društveni odnosi, rat, državna previranja i slično. Prema predstavnicima egzistencijalističke teorije suicid je oblik ponašanja u trenutku teške životne krize, odgovor na poremećenu globalnu komunikaciju, izlaz iz realne egzistencijalne krize, apel upravljen jednoj značajnoj osobi-bližnjem društvu. Samoubistvo je i odsutnost drugih ljudi. Samoubistvo je egzistencijalni čin, jer samo onaj čovjek za kojeg netko želi da umre, ubije se sam. Ovaj teorijski pravac, kako u filozofiji, tako i u psihologiji zasnovan je da djelima Kjerkegora, Ničea, Huserla, Hajdegera, Sartra, Dostojevskog, Kafke, Kamija, Oto Ranka, Karl Jaspersa, Medard Bosa, Ludvig Binsvanger, Viktor Frankla (tvorac logoterapije) u Beču, Ronald Dejvid Lejna u Londonu, a Rolo Meja i Irvin Jaloma u Americi.

Ovaj teorijski pravac bavi se egzistencijalnim pitanjima, odnosno, pitanjima života, smrti, izolacijom, smislom života i slobodom. Zbog tematike kojima se bavi, egzistencijalizam je često shvatan kao pesimističan, nepraktičan i slično. U psihologiji i psihijatriji, kao i u terapiji, ovaj pravac nastoji da osnaži čovjeka u njegovim egzistencijalnim izborima, koje doživljava kao jako važan sastavni dio života pojedinca. Sartr, poznati egzistencijalista, je često govorio da smo „mi smo naši izbori”. Pod time je on shvatao da čovjek ima slobodu da bira, da je čovjek osuđen da bude slobodan.”(Sartr, Ž.-P, 1972:26). Sloboda po njemu je značila nesputanost, neograničenost, nezarobljenost, odnosno, stanje u kome čovjek djeluje bez prinude i zabrana. Na kraju, dolazi se i do pitanja smisla, kojim se najviše bavio Viktor Frankl, te je tako nastao i poseban psihoterapijski pravac (logoterapija, logos=smisao) koji doslovno znači “liječenje smislom”.

Frankl ističe da je jedan od bazičnih ljudskih motiva upravo volja za smislom. Ljudska potraga za smislom jeste, najbitniji ili najpouzdaniji znak postojanja čovjeka. Po Franklu, smisao života nije apstraktan već konkretan i jedinstven za svaku osobu. Niko drugi ljudima ne može pružiti niti otkriti smisao, do on sam. Frankl naglašava da čovjek čak i u najtežim životnim situacijama može pronaći lični smisao. (Frankl, 2006).

Akcentat egzistencijalističke psihoterapije jeste na prevazilaženju anksioznosti, apatije, otuđenosti, besmisla, stida, adikcija, depresije, krivice, bijesa; promocija smislenog i ispunjenog života, u kome je čovek u mogućnosti da voli, brine za druge, ostvaruje značajne veze, posvećuje se, stremi kreativnosti, individualnosti, autentičnosti, samoostvarenju, spiritualnosti, transcendentnost. Kod ovog pravaca se primjetno je služenje raznim tehnikama (frojdovskom, jungovskom, geštaltističkom, bihejvioralnom, i sl.), kako bi se obuhvatio totalitet ili suštinu opažanog objekta (u ovom slučaju klijenta). Predstavnicima ovog pravca nastoje da predoče svijet onakav kakav jeste, da ga "razotkriju", a što znači oslobađanje od sopstvenih prekonceptija i predubedenja i pokušaj da se čovjek sagleda u njegovoj čistoj subjektivnosti koja nije obojena „našim“ mislima, osjećanjima, stavovima. Naglasak kod suicida kao pojave, da se ljudi osposobe da sagledaju sopstvenu situaciju, svoje vrijednosti i uvjerenja, da budu u kontaktu sa svojom prošlošću, sadašnjošću i budućnošću, da budu iskreniji prema sebi samima, da imaju sposobnost da šire sagledavaju sebe i svijet oko sebe.

U analiziranim sociološkim pristupima suicidu (posebno onim iz novijeg vremena) primjećuju se saznajne veze sa nekim shvatanjima tog fenomena i u drugi naučnim pristupima (psihološkim, medicinski, religijskim i normativnim).

ЛИТЕРАТУРА

- Demirović, M., Veladžić, N. (2006). *Sociologija*, Bihać: Univerzitet u Bihaću, str. 207.
- Frankl, E. V. (2006). *Man's search for meaning*, Beacon Press.
- Janković, I., Pešić. (1981). *Društvene devijacije - kritika socijalne patologije*, Beograd: Viša škola za socijalne radnike, str. 25.
- Jugović, A. (2009). *Teorija društvene devijantnosti*, Beograd: Službeni glasnik, str. 109-163.
- Milosavljević, B. (1997). *Socijalna patologija i društvo*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 11-13.

- Milosavljević, M. (2003). *Devijacije i društvo*, Beograd: Draganić, str.180, 219-236.
- Milošević-Šošo, B (2014). *Suicid kao posljedica neprilagođenosti u globalnom dobu / Globalizacija i suverenost*, Banja Luka: EDC.
- Opalić, P. (2008): *Psihijatrijska sociologija*, Beograd Zavod za udbenike, str. 104-110.
- Oslobođenje, (22.05.2017.):Sarajevo, „Nije se Asim ubio, ubila ga je bijeda“.
- Penev, G. (2016): *Samoubistva u Srbiji u kontekstu savremenih demografskih i društvenoekonomskih promena*, Beograd, Ekonomski fakultet Univerzitet u Beogradu, str 16-17.

Amila Taljanović

University of Sarajevo

Faculty of Crminalistics, Criminology and Security Studies

Bosnia and Herzegovina

THEORETICAL APPROACH TO THE SUICIDE PHENOMENON IN SOCIOLOGY

Abstract: *This paper talks about the theoretical approach to the phenomenon of suicide in sociology that has become one of the most common causes of death in the world, but also in Bosnia and Herzegovina. Regardless the differences between the countries of the world, the ones with better socioeconomical conditions have a smaller risk of suicide, what is especially the case with men, and the sociological factors determin, to a great extent, the number and rate of suicides in a country.*

Keywords: *sociological, theoretical, suicide.*

ПРИКАЗИ

КОМЕНТАРИ

ПРЕВОДИ

Биљана Милошевић Шошо

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет Пале

Катедра за социологију

Босна и Херцеговина

Приказ књиге

ФАБРИКА: ИНДУСТИЈА У ПОСТ- СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ СРБИЈИ

(Марица Шљукић, Издавач: Банатски културни центар, 2018. године,
стр. 256)

Књига *Фабрика*, ауторке Марице Шљукић је обима 256 страна текста, и структурисана је тако да је сачињавају три цјелине (са припадајућим мањим цјелинама), као и предговор, уводно и закључно разматрање уз списак референтне литературе и резимена на енглеском језику. Ова лонгитудинална истраживачка студија је настала као резултат два самостална истраживања индустријских организација у Србији и то из периода 2001. године и из периода 2011-2013. године са којим се научна јавност већ имала прилике упознати, јер је емпиријски дио ауторкине докторске дисертације.

Монографија са врло једноставним, али симболичним називом *Фабрика*, резултат је сагледавања објективних разлога који су детерминисали ерозију индустријског развоја у Србији, али и искрене сентименталности ауторке која пред читалачком публиком открива детаље из свог дјетињстваведеног у окриљу радничке породице. То завређује сваку врсту похвале и поштовања, посебно у данашњем, транзицијског времену обиљеженом материјалистичком свијешћу и добрим дијелом гнушањем од свега што дотиче прошлост. У уводном дијелу овог рукописа *Историјска њерсијективна: дисконитинуитет индустријској развоја*, ауторка истиче важност историјског приступа у истраживању индустријског развоја у Србији, чији су заговорници данашњи велики српски социолози код нас, а то су професор Шљукић и професор Лазић. Управо се кроз један историјски пресјек може јасно видјети дисконтинуитет индустријског развоја у Србији, сагледавајући његове узроке и посљедице. Ауторка систематично износи историјску генезу индустријског развоја у Србији у периоду 19. и 20.вијека, представљајући прилике и околности у тадашњој српској привреди, почевши од сагледавања стања прије Првог свијетског рата, преко производне дјелатности која је почивала на либералистичким принципима 30-тих година 19.вијека. Оно што је жалосно, али и истинито јесте запажање

да држава није пружала помоћ у циљу обнове и развитка индустрије, док се страни капитал почео све више одомаћивати у појединим гра-нама привреде, у индустријском развоју Србије али, истина непро-порционално. Ауторка је кроз овај дио анализе етапно представила моменте у процесу српске индустријализације, уочавајући јасно главне разлоге лошег развоја, чак и упркос рефермисаној царинској политици и развоју картела. Оног тренутка када се држава одлучила позабавити индустријским развојем, суочава се са свјетском економ-ском кризом 30-тих година 19. вијека. Поред паролe “купијмо домаће“ које је актуелна и данас у 21.вијеку, бар што се српских земаља тиче, ауторка не заборавља споменути и Милана Стојадиновића који сво-јим планом ревитализује индустрију Србије. Период након Другог свијетског рата па до 90-тих година прошлог вијека у индустрији Србије, ауторка темељи на запажањима професора Антонића који истиче 2 периода за тих педесет година; период комунистичке модер-низације и период комунистичког благостања, те Савића који уочава двије фазе у периоду од 1966 до 1990 године; период средишње инду-стрије и период кризних поремећаја. У општим карактеристикама пост-социјалистичке трансформације, ауторка кроз сјајну теоријску анализу, засновану на учењима Савића, Милошевића, Лазића и Сти-глица, закључује да се стање у привреди Србије представљало, па чак и оправдало у зависности од конкретног владајућег политичког миљеа, те да се период послје 2001. године, уз угла економских наука одређује као период неодговорне приватизације и дерегуларизације.

У другом дијелу рукописа, *Теорије и метод*, ауторка развија сазнај-но-истраживачку визију проблема индустријског развоја у Србији, наглашавајући посебно однос организације и окружења, те организа-ције и организацијских промјена. Из сазнајних оквира, посебно оних које су интерпретирали наши српски социолози, али и они ван гра-ница наше земље, ауторка разумјева основне релације у којима се могу наћи организације и окружење, као и њихов међусобни однос. Исто тако, јасно закључује да ће структура организације зависити од дру-штвених промјена. У емпиријском дијелу ауторка сагледава резултате истраживања која су реализована у социјалистичком периоду и која су усмјерена на проучавање теорије и праксе самоуправљања у радним организацијама некадашње СФРЈ, перципирајући основне проблеме . Ауторка кроз ову врсту теоријске анализе прави осврт на тумачења Жупанова, Арзеншенка, Јеровшека, Мркшића, Руса, Супека, Вејно-вића, Лазића, који су својим научним радом разлобличили концепт самоуправљања, на основу чега је закључено да самоуправљање код нас није успио постати доминантан друштвени однос, већ то није ни могао да постане. Прикупљеном емиријског грађом, њеном обрадом и тумачењем, ауторка показује одлично сналажење у методолошком

поступку, уз посебно разумјевање и успјешност у примјени и спровођењу лонгитудиналног истраживања. Истраживањем из 2001. године било је обухваћено 4 организације, док је истраживањем из периода 2011-2013. године било обухваћено 6 организација, са циљем да се утврде разлике у појединим димензијама и начину функционисања индустријских организација у пост-социјалистичкој Србији и начин на који су друштвене промјене утицале на организације. Ауторка, поштујући методолошке принципе, проблеме са којима се сусретала у смислу непредусретљивости руководећих у организацијама при анкетирању запослених, те незаинтересованости управа организација за учешћем у истраживању, тумачи као истраживачке налазе, и тиме додатно показује одлично методолошко знање. Студија *Фабрика* исказује се као јединствена цјелина теоријско-сазнајних поставки и практично-професионалног доприноса сазнању из области социологије рада и социологије организација - који је остварен захваљујући методолошкој операционализацији на „горућих“ проблема индустријског развоја једног пост-социјалистичког друштва, као што је друштво Србије. Ради се о једној одлично обликованој истраживачкој студији, која говори о утицају друштвених и неких културно-вриједносних оријентација на настанак проблема у индустријском (не)развоју у конкретном друштву, што додатно потврђују закључна разматрања у оквиру поднаслова *Контиинуишеић иробрлема у ироресу развоја индустрије у Србији*, на њеном крају. У тим разматрањима ауторка закључује између осталог да је: данашња индустријска организација комбинација реал-социјалистичког наслијеђа и нових организационих форми које су прилагођене новим индустријским трендовима и захтјевима околине, што је резултирало пропадањем бројних организација; да су структурне друштвене трансформације довеле до бројних промјена у начину функционисања организација; да постоји некомпатибилност образовног система са потребама тржишта рада у сектору индустрије; да је један од главних мотива за рад у индустрији зарада, с обзиром да се радници суочавају са дехуманизованим условима рада; да је комуникација међу запосленим нужно заснована на рационалним разлозима, и тешко је одржива ван организацијског круга; да је појава нелојалне и нездраве конкуренције условила отежано пословање домаћих индустријских организација; да „скривена индустрија“ цвијета захваљујући нестабилним тржишним приликама; да је индустрија у транзиционом периоду постала симбол транзиционог неуспјеха.

На крају, вриједно је нагласити да се ауторка ове студије, Марица Шљукић, добро обавјестила о сазнајним резултатима домаће и иностране социологије на пољу рада и организација, што се види, како из наведене референтне литературе, тако и из њеног елаборисања у излагању.

Бисерка Кошарац

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет Пале

Босна и Херцеговина

Приказ књиге

НАЦИЈА И ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ И БИХ

(Драгомир Вуковић: Социолошки погледи на нацију и њену улогу у (дез)интеграционим процесима друштвених и државних заједница (случај Југославије и БиХ), Социолошко друштво Републике Српске, Пале, 2019, стр. 199)

У издању Социолошког друштва Републике Српске Пале изашла је монографија *Социолошки погледи на нацију и њену улогу у (дез)интеграционим процесима друштвених и државних заједница (случај Југославије и БиХ)* аутора др Драгомира Вуковића. Књига представља резултат ауторовог вишегодишњег истраживања феномена нације, национализма, националног идентитета и њихове улоге у дезинтеграционим процесима у савременом друштву. Та истраживања систематски су представљена у следећим поглављима: Уместо увода, Национални феномен, Социолошки приступ разумевању различитих идентитета и њиховог утицаја на национални феномен, Теоријски приступи одређењу националног феномена, Социолошки приступ разумевању феномена национализма, Улога и значај нације и национализма у (дез)интеграционим друштвеним процесима, Дезинтеграциони процеси у бившој Југославији и БиХ, Идеологизација нације као покушај решавања националног питања у вишенационалној заједници, Југословенска нација као класични анационални и идеолошки продукт, Политички фактори распада Југославије, Идеологија између демократије и национализма, Национална (не)равноправност као узрок распада Југославије, Уставно-правни поредак Југославије као фактор њеног распада, Фазе и појавни облици распада Југославије и БиХ, БиХ - модел (не)могуће друштвене заједнице, Политички (не)споразуми између Срба и муслимана (Бошњака) као кључ разумевања догађаја у БиХ, Грађански рат као најдрастичнији облик испољавања националних и политичких конфликта, Рат као последица криза идеологије и владајуће партије, Улога међународног фактора у процесу распада бивше Југославије и БиХ, Међународна заједница у функцији (не)зауостављања рата у БиХ, Страни теоретичари и аналитичари о узроцима рата у бившој Југославији и БиХ, Медији у функцији (не)разумевања националних и политичких конфликта, Улога нације и идеолошког фактора у изградњи постратног и посткомунистичког друштва и БиХ у трагању за новим

државним и националним идентитетом. На крају је дат попис 68 коришћених релевантних и савремених библиографских референци и белешка о аутору.

У уводу аутор нас упознаје са проблемом истраживања, док у поглављима Национални феномен, Социолошки приступ разумевању различитих идентитета и њиховог утицаја на национални феномен, Теоријски приступи одређењу националног феномена и Социолошки приступ разумевању феномена национализма даје основна одређења нације, националног идентитета и национализма критички се ослањајући на различита теоријска становишта савремене и традиционалне социолошке мисли.

У поглављима Улога и значај нације и национализма у (дез)интеграционим друштвеним процесима и Дезинтеграциони процеси у бившој Југославији и БиХ аутор анализира могућности, домете и актере друштвене интеграције и дезинтеграције, пре свега наглашавајући улоге и функције које у тим процесима има нација и национализам, али и њихов однос према демократији.

Узроке распада бивше Југославије и анализу мултидиминзионалних дезинтеграционих процеса аутор доноси у осам наредних поглавља. Треба истаћи као посебну вредност ауторово стављање у шири, глобални контекст догађаје у бившој Југославији, али и разматрање свих фактора који су условили њен распад: идеологизацију нације, југословенство, политичке факторе, уставне реформе, националну неравноправност и др. У следећим поглављима аутор фокус анализе премешта са југословенског на босанскохерцеговачко друштво истичући да су се дезинтеграциони процеси са глобалног, југословенског нивоа највише и најтрагичније одразили управо на БиХ. БиХ, како аутор тврди, "у историјском и сваком другом погледу није никада била држава изворних националних идентитета, него је елементе своје државности заснивала на другим основама, углавном на критеријуму припадности држави" (стр. 91). И управо тај недостатак се одређује као кључан фактор многих каснијих проблема. У овом делу монографије аутор комбинује историјски приступ са социолошким указујући на кључне догађаје у прошлости БиХ који су имали негативан утицај на њену каснију трагичну дезинтеграцију.

Посебан део књиге посвећен је истраживању узрока и манифестација ратних сукоба, као крајњег вида дезинтеграционих процеса, на подручју БиХ. "Сложеност националног сукоба произвела је, дакле, многобројне облике несрећа и страдања, и то на свим странама учесника протеклог рата" (стр. 133). Аутор истиче да су се 90-тих година прошлог века на пропалој комунистичкој идеологији створиле супротне националне политике које су створиле амбијент за етничко-

-верски рат. Такође, у овом поглављу анализирају се узроци који су довели до опште прихваћеног става да су Срби криви за распад Југославије и да су у том рату починили највеће злочине и аутор наглашава да то "јесте покушај неутрализације много већих злочина који су према овом народу учињени у ранијим ратовима, у току Другог свјетског рата, али и након његовог завршетка" (стр. 141).

Аутор није заобишао да у истраживању феномена дезинтеграције југословенског и друштва БиХ анализира улогу међународног фактора (међународне заједнице) и медија. Међународна заједница је на све могуће начине подстицала оне процесе који су доприносили урушавању социјалистичког поретка, па је самим тим подстицала развој и деловање националних покрета и идеологија, пре свега оних који су тежили раздијању Југославије. Улогу међународне заједнице од почетка кризе до потписивања Дејтонског споразума аутор дели у шест фаза притом наглашавајући да делови међународне заједнице нису у одређеним тренуцима имали једнак приступ према БиХ. Оно што је посебно наглашено је да " је политика међународне заједнице према југословенској кризи поставила нове темеље европске геополитике у којој се укрштају интереси пет великих сила" (стр.149). Што се тиче улоге медија аутор износи став да медији и новинари не само да нису разумели природу сукоба на подручју бивше Југославије, већ су и активно својим извештавањем стимулисали рат и мржњу и самим тим постали средство за формирање мита о непријатељу, односно о Србима.

Последња поглавља монографије баве се анализом националног и идеолошког у постдејтонској БиХ. Анализирају се проблеми који отежавају интеграцију друштва, односно немогућност да БиХ нађе оптималан однос између националног и грађанског којим би биле задовољне све стране у БиХ. Аутор сматра да "ни једно друштво, па ни БиХ, не може постићи своју стабилност и имати демократски карактер, ако свој политички пројекат гради на принципу асимилације и гашења етнокултурних идентитета који објективно чине садржај његове структуре" (стр. 191).

Стил писања у овој монографији је савремен, јасан, технички коректан, терминолошки прецизан са коришћењем адекватног социолошког категоријалног апарата. Поглавља су заокружена и повезана, а њихов редослед је логичан. Оригиналност се огледа у стилу презентовања материје, великом броју емпиријских увида у друштвену стварност бивше Југославије и БиХ, систематичности, дискусији и научно релевантним закључцима који могу бити и практично примењени.

Теоријске ставове о нацији, идентитетима, национализму, аутор проверава како кроз критичку анализу различитих стајалишта и

погледа заступљених код иностраних и домаћих аутора, тако посебно кроз историјске и савремене догађаје који као чињенице помажу бољем разумевању улоге националног у оним друштвеним процесима који за последицу имају потпуно уништење државних и друштвених заједница. И ако је угао анализе пре свега социолошки, аутор укључује и историјски, политички и правни оквир тако да можемо говорити о једном интердисциплинарном приступу проблему нације, национализма и дезинтеграционим процесима у бившој Југославији и БиХ, што представља и додатни квалитет ове научне монографије.

У фокусу научног интересовања др Драгомира Вуковића већ дуго година налази се једна веома комплексна и трајно актуелна тема о националном феномену. Ова монографија представља синтезу ауторових ставова и мишљења о нацији како из теоријског, социолошког угла, тако и посебно кроз конкретне анализе друштвених и политичких конфликта узрокованих многобројним факторима са посебним тежиштем на нацију и национализам. Примењујући ту анализу на наше просторе, односно на бившу Југославију и време које добро памтимо, та актуелност добија на значају. Такође, због чињенице да живимо у времену које је још увијек оптерећено националним и политичким сукобима који снажно утичу на свакодневни живот човека и укупну друштвену заједницу, ова монографија добија на значају како са теоријског аспекта тако и са могућом применом њених закључака на решавање конкретних проблема, посебно у друштву БиХ. Данас нам је заиста преко неопходно разумевање узрока и последица свих дезинтеграционих процеса који су довели до нестанка многих држава, пре свега зато да би на тим критичким анализама могли да нађемо решења која би у складу са временом у којем живимо била одржива за будућност.

Ова монографија омогућава не само научној јавности, већ и широкој читалачкој публици увид у непосредну друштвену реалност и стање у којем се налази динамика феномена нације, национализма, идентитета и дезинтеграције друштва.

САДРЖАЈ

Лазо Ристић

ПРАГМАТИЧКА КОНЦЕПЦИЈА ДРУШТВЕНЕ
РЕКОНСТРУКЦИЈЕ 7

Немања Ђукић

НАДОЛАЗЕЋА ЗДРУЖЕНОСТ (ИДЕЈА ЗАЈЕДНИЧКЕ
БУДУЋНОСТИ КАО ПРИНЦИП МЕЛТИНГ ПОТ
СТРАТЕГИЈЕ. ПРИЛОГ СОЦИОЛОГИЈИ ФИЛМА) 23

Дејана Радовановић-Шаренац

ЈАВНИ РТВ СИСТЕМ У ПОДИЈЕЉЕНОМ
БОСАНСКОХЕРЦЕГОВАЧКОМ ДРУШТВУ: ЗАШТО НЕ
ФУНКЦИОНИШЕ 35

Amila Taljanović

SOCIOLOŠKI TEORIJSKI PRISTUPI FENOMENU
SUICIDA 49

ПРИКАЗИ, КОМЕНТАРИ, ПРЕВОДИ

Биљана Милошевић Шошо

ФАБРИКА: ИНДУСТИЈА У ПОСТ-
СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ СРБИЈИ 65

Бисерка Кошарац

НАЦИЈА И ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ И БИХ 69

СОЦИОЛОШКИ ГОДИШЊАК БРОЈ 14

РЕЦЕЗЕНТИ

Проф. др Лазо Ристић, Факултет политичких наука Бања Лука

Проф. др Божо Милошевић, Филозофски факултет Нови Сад

Проф. др Рајко Куљић, Филозофски факултет Пале

Проф. Др Зоран Аврамовић, Филозофски факултет Пале

Проф. др Биљана Милошевић Шошо, Филозофски факултет Пале

Проф. др Бисерка Кошарац, Филозофски факултет Пале

Проф. др Жолт Лазар, Филозофски факултет Нови Сад

Проф. др Јасмина Петровић, Филозофски факултет у Нишу

Доц. др Душко Трнинић, Факултет политичких наука Бања Лука

Доц. др Душан Ристић, Филозофски факултет Нови Сад

Доц. др Далибор Петровић, Саобраћајни факултет у Београду

Доц. др. Ранка Перић Ромић, Факултет политичких наука Бања Лука

Проф. др Брацо Ковачевић, Факултет политичких наука Бања Лука;

Проф. др Иван Шијаковић, Факултет политичких наука Бања Лука;

Проф. др Весна Ђурић, Факултет политичких наука Бања Лука;

Доц. др Александар Јанковић, Факултет политичких наука Бања Лука.

Доц. др Анђела Купрешанин Вукелић, Факултет политичких наука Бања
Лука;

UDK 316

СОЦИОЛОШКИ годишњак: Часопис Социолошког друштва Републике Српске / Социолошко друштво Републике Српске; Главни и одговорни уредник Ранка Перић Ромић.- Источно Сарајево: Социолошко друштво Републике Српске, 2019, бр. 14 (Пале: Dis-Company).- 24 стр

Излази годишње.

ISSN 1840-1538

Број 14: 76 стр.

Тираж 200.

COBISS.BH-ID 15307536

